

Розділ II.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ГРУПИ НАЙМЕНУВАНЬ ТРАДИЦІЙНОГО ГОСПОДАРЮВАННЯ У ГОВОРАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ СЛОБОЖАНЩИНИ

2.1. Назви сільськогосподарських культур

Назви зернових культур. Найважливішою галуззю хліборобства є зернове господарство. Під зерновими культурами — значна частина орних земель України. Харківщина не є щодо цього винятком, оскільки вирощування зернових є головною галуззю сільського господарства області [Гук 1971, с. 164]. На цій території вирощують озиму і яру пшеницю, озиме жито, кукурудзу, овес, просо, гречку. Отже, відповідно до позалінгвістичного принципу (від реалії до назви), перейдімо до розгляду лексем, пов'язаних із найменуваннями зернових культур.

ЛСГ на позначення злаків та пов'язаних з ними денотатів утворює своєрідну організовану цілісність. Ця своєрідність, зазначає відомий діалектолог П. Ю. Гриценко, полягає насамперед у тому, що гіпонімічні відношення (між родовими і видовими назвами) дуже динамічні [Гриценко 1984, с. 73–74].

Такі номени, як «пшениця», «жито», об'єднані родовою назвою «хліб»; як гіпоніми з лексемою «хліб» не пов'язані кукурудза, просо й інші культури. Мікрогрупи найменувань, співвідносні з окремими рослинами, у переважній більшості є репрезентантами спільного набору сем: «рослина, загальна назва», «стебло», «плодоносна частина стебла», «плід», «тип рослини за формою (кущ, стебло)» та ін. Отже, слушно зауважує П. Ю. Гриценко, «усвідомлювана цілісність ЛСГ назв сільськогосподарських культур реалізована в ідентичній (чи дуже близькій) сегментації денотативного плану; усвідомлення цілісності відбилось і в спільній номінації однакових частин різних рослин» [Гриценко 1984, с. 73]. Досить складну семантичну структуру мають такі лексеми цього ж семантичного ряду: *вóлот'* «колосок проса і вівса» (128, 129, 141); «сущвіття кукурудзи» — *в'іник* (135),

м'ім'ółка (136, 137), *м'імёлка* (128, 129, 131, 138). Останні дві лексеми у центральнособожанських говорах використовуються і на позначення найменувань колосків проса та вівса: *м'ім'ółка* (136, 137), *м'імёлка* (128, 129, 138).

Відмінність реалемна, як правило, позначається на номінації та структурі мікрогруп назв. Так, для ряду злакових — пшениці, ячменю — спільним найменуванням стебла виступає лексема «солома», а для стебла кукурудзи відзначено кілька відмінних назв: *кукурузін':а* (58, 60, 66, 68, 72, 79, 80, 93, 94, 128, 129, 131, 133, 134, 136, 137, 138, 140), *кукурғузін':а* (11, 15, 61, 64, 65, 73, 74, 86, 92, 113, 128, 129, 131, 133, 140, 141), *кукуру́за* (138, 169, 177, 184), *кукурұза* (138, 169, 184), *кукурузн'ák* (88, 107, 109). Як прояв відмінної сегментації реалемного плану виникла невідповідність структурної організації мікрогруп лексем, співвідносних із різними рослинами, наприклад, до об'єднання слів на позначення назв пшениці належать репрезентанти сем «пшениця осіннього посіву» — *озі́ма пше́ниці'а* (в усіх обстежених пунктах), *озі́мина* (128, 129, 130, 138); «пшениця весняного посіву» — *йáра пше́ниці'а* (в усіх обстежених пунктах), *йаровá пше́ниці'а* (57, 68, 71, 107, 128, 129, 134, 140, 179, 182, 184), *йарина́* (15, 65, 94, 109, 128, 129, 130, 138), *йарі́ці'а* (65, 74, 134, 179), *йáрка* (11, 65, 74, 109). Лише з мікроутворенням найменувань кукурудзи пов'язані репрезентанти сем: «обгортка качана» — *кожушо́к* (60, 61, 73, 79, 86, 93, 135), *кожуши́н':а* (79), *шалуши́н':а* (11, 15, 74), *шалупи́н':а* (61, 71), *шелуши́н':а* (94), *пап'і́ж':а* (58), *одё́жка* (132, 139), *пла́т':а* (82), *мухоркі́* (138); «приймочки кукурудзи» — *па́тел'ки* (86, 130), *воло́с':а* (15, 58, 61, 64, 66, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 82, 86, 88, 92, 93, 94, 106, 107, 110, 113), *воло́с':ачко* (54, 71, 79, 93, 128, 129, 138), *воло́с'т'ачко* (57, 92, 140), *волоскі́* (94), *во́лос* (82), *ко́си* (11, 65, 69, 70), *па́тл'і́* (136, 137); «обтерблений качан» — *почі́шчена кукуру́за* (128, 129), *почі́шчений кача́н* (136, 137), *пусті́й кача́н* (60, 92), *чи́стий кача́н* (134), *об'і́мн'ата кукуру́за* (135).

Відмінність реалемного плану зумовлює неоднакову деталізацію спільного ряду денотатів семантичного простору. Так, номінація етапів росту й досягання злакових культур засвідчує наявність різної кількості елементів. Навіть сегментація зовсім вузького фрагмента цього семантичного простору — етапи досягання — також має відмінності відповідно до різних рослин, пор.: період формування плода для кукурудзи — *ви́áжуц':а кача́ні* (131, 133, 136, 137, 138, 140, 168, 171, 175, 177, 181, 183), для пшениці — *набира́йе зерно́* (131).

Узагалі ж основні найменування зернових культур у говірках Харківщини загальновідомі й загальноновживані. Ці назви не відзначаються особливою різноманітністю і, як правило, майже безваріантні. Не виявляють вони й тенденцій до зникання чи заміни, хоч і дуже давні. Більшість найменувань злакових рослин успадковані ще з праслов'янської мови. Це, зокрема, *žito* «зернові культури взагалі», *rěžb* «жито», *рьшеніса* «пшениця», *есьту* «ячмінь», *овьсѣ* «овес», *proso* «просо». Розгляньмо сучасне функціонування цих назв у центральнослобожанських говірках: «жито, зернова культура» — *жі́то* (майже в усіх обстежених пунктах), *рож* (11, 15, 55, 64, 65, 68, 69, 70, 73, 79, 86, 88, 93, 106, 109); у значенні «загальна назва зернових рослин» слово «жито» не вживається; «пшениця» — *пшени́ц'а* (майже в усіх досліджених пунктах), *пшини́ц'а* (64, 72, 113), *пшан'и́ц'а* (69, 93), *пшани́ц'а* (58, 109); «ячмінь» — *йачм'ін'* (майже в усіх обстежених пунктах), *йачме́н'* (11, 58, 70, 88, 94, 132, 139), *йарови́на* (71); «овес» — *овѣс* (у більшості обстежених пунктів), *в'іусо́* (55, 61, 68), *в'іфсо́* (70); «просо» — *про́со* (в усіх обстежених пунктах), *просце́* (128, 129), *пр'ісце́* (58, 61, Отже, як бачимо, такі найменування усталені тривалим ужитком у своєму історичному минулому й у сучасному функціонуванні як стійкі мовні (мовленнєві) факти.

Лексема «гречка», як і сама реалія, потрапила на слов'янські терени пізніше за згадувані вище найменування злакових культур. Дослідник ботанічної номенклатури І. В. Сабадош пише, що гречка звичайна (родина гречкові) була відома в Київській Русі [Сабадош 1996, с. 37]. Підставою для такого твердження є знайдені археологами біля Харкова зерна гречки, які належать до періоду XI–XIII ст. І хоча, як слушно зауважує вчений, пам'ятками давньоруської писемності назви цієї культури не засвідчені, визнається, що старопольське *gryka* не пізніше XII–XIII ст. запозичене з лит. *grikai*, джерелом якого є киеворуські * *грѣка*, *греча* (тобто «грецька рослина»; «яка прийшла з Греції»), утворені від *грѣкъ* «грек» [Сабадош 1996, с. 37; 362 а, с. 457].

У центральнослобожанських говірках на позначення цієї культури використовують — *грѣ́чка* (майже в усіх обстежених пунктах), *гречи́ха* (15, 69, 106, 109, 128, 129), *греч'і́ха* (66, 70, 71, 86), *гречу́ха* (15, 55). Досить схожі назви маємо і в східнослобожанських говірках: *гречи́ха*, *гречу́ха*, *грічу́ха* (ССГ).

Кукурудза — найновіша для України злакова рослина. Вона завезена до Європи після відкриття Америки (за І. В. Сабадошем 1493 р.) [Сабадош 1996, с. 92]. Найменування цієї культури з'являються

на українських землях тільки з початку XVIII ст.: *пшениця турецкая, кіяхи, кукуруза, тенгериця, тенкериця, кукуриця, мелай* [Сабадош 1996, с. 92]. Порівняно з назвами рослин, що відомі слов'янам із давніх-давен, найменування кукурудзи мають значну кількість діалектних варіантів, зокрема в українських говорах. Наприклад, у правобережнополіських маємо такі: *кийахі, к'йах'ї, к'іл'ахі, к'ік'ї, кит'ахі, к'ім'ах'ї, кит'агі, ковт'ахі, пшенічка, калáč, кукурúза, кукурúдза, какарúза* [Никончук 1985]. Більшість варіантів номінацій кукурудзи є запозиченими з інших мов, як слов'янських, так і неслов'янських, зокрема польської, румунської, угорської тощо [Сабадош 1996, с. 92–93]; це відзначає і М. М. Фещенко у дослідженні «Назви лікарських рослин в українській мові» [Фещенко 1974, с. 11], хоча, звичайно, є й власне українські утворення, наприклад, *кіяхи* (за допомогою суфікса **-ах-и** від кий «палиця») [Сабадош 1996, с. 109]. Центральнослобожанським же найменуванням цієї культури властива незначна варіативність, зокрема в «харківських» говірках, маємо лексему «кукурудза» та кілька її фонетичних варіантів — *кукурúза, кукурúза, кукурúза*, які є поширенішими у цьому ареалі. Узагалі ж, як слушно зауважує І. В. Сабадош, назва «кукурудза» належить до важких в етимологічному відношенні. Це відзначає й М. Фасмер [Фасмер 1964–1973, с. 407]. Незважаючи на численні етимології, в тому числі й ті, що допускають виникнення слова «кукурудза» на слов'янській мовній основі (зв'язок з прасл. **kokor-* (**kokur*), враховуючи труднощі пояснення утворення цієї лексеми на слов'янському ґрунті і на прям поширення культури кукурудзи в Європі з півдня на північ, слід схилитися до думки тих авторів, які припускають запозичення до української номена «кукурудза» через турецьке посередництво (пор. тур. *kukuruz, kokoros* і рум. *cucuruz*) [Сабадош 1996, с. 92]. Безперечно, заслуговує на увагу і припущення про те, що турецьке чи румунське слово, можливо, раніше запозичене від слов'ян, а потім повернулося до них із новим значенням і в дещо зміненому фонетичному вигляді [Сабадош 1996, с. 93]. До слов'янської етимології назви «кукурудза» схиляється й О. М. Трубачов у додатку до 2-го видання «Етимологического словаря русского языка» М. Фасмера, зокрема, він припускає можливість власне південнослов'янської назви, беручи до уваги документованість власного імені *Cucuruz* у 1190 р. [Сабадош 1996, с. 93].

Слід відзначити, що під тиском літературної вимови форма *кукурúза* зникає з активного ужитку й відходить на другий план: [зараз кажут' кукурúза / а коліс' говорили кукурúза // говорили так

в осно́вному стар'ї л'уди //] (128); [кукургу́за / ка́жут' л'уди стар'ї //] (133). Літературне *кукурудза́* є невід'ємним складником лексичної системи досліджуваної території у сегменті «основні зернові культури», проте в центральнособожанських говірках спостерігається доволі виразна тенденція заміни африкати *дз* на фрикативний звук *з* (і відповідно форму *кукуру́за*). У цьому виявляється як певне спрямування до «опрощення», так і вплив російських систем [Сагаровський 1988, с. 47]. Можливо, і графічне «непідтримання» африкати.

У складі ЛСГ «злакові рослини» розглянемо й назви схожого на овес бур'яну (вівсюг, дикий овес). Ці лексеми мають досить прозору мотивацію. Як справедливо відзначає В. О. Меркулова, фактично немає жодної назви культурної рослини, яка б не була основою творення найменувань подібних дикорослих рослин [Меркулова 1967, с. 110]. Для флорономенів вівсюг, дикий овес такою основою є овес (вівсо). У центральнособожанських говірках на позначення цієї реалії маємо такі форми: *в'їс'у́г* (у більшості обстежених пунктів), *ді́кий ове́с* (55, 68, 73, 86, 128, 129), *в'їс'у́га* (57, 69, 94, 106, 110), *оу́с'у́г* (11, 69, 107, 133), *в'їс'у́к* (74, 109, 138, див. і ССГ), *в'їс'у́х* (15, 55), *в'їс'у́жник* (73), *дику́н* (70).

Розглянемо найменування ще однієї злакової культури — сорго звичайне: *в'ї́ник* (майже в усіх обстежених пунктах), *в'ї́ничне про́со* (11, 61, 65, 68, 69, 94, 128, 129, 135) // [га́рн'ї в'ї́ники бу́дут' із'ц'о́го в'ї́ничного про́са //] (129); *ді́ке про́со* (55, 57, 106, 107, 109, 110), *в'ї́нич':а* (64, 75, 134, 140); *та́та́рс'ке про́со* (58, 69, 94), *в'ї́ничин':а* (131).

До об'єднання слів на позначення назв жита належать репрезентанти сем «жито осіннього посіву» і «жито весняного посіву». На Харківщині вирощують тільки озиме жито [Гук 1971, с. 165]. Тому на питання про яре жито інформатори часто дають такі відповіді: [жи́то йа́рим не́бува́йе //] (128); [жи́то ози́ме //] (131); [йа́рого жи́та не́було́ // йа́рий йачм'ї́н' йе //] (72); [т'ї́л'ки пше́ни́ц'а бува́йе йа́ра (137), проте назви ярого жита у центральнособожанських говірках відомі: *йа́ре жи́то* (55, 61, 68, 71, 74, 79, 113, 129, 130, 132, 133, 134, 135, 139, 141, 169), *йа́ринá* (68, 74, 92, 106, 129), *йа́ри́ц'а* (58, 65, 66, 70, 75, 88, 129), *йа́ровé жи́то* (79, 140, 169). На позначення ж найменувань озимого жита у центральнособожанському ареалі уживаються такі лексеми: *ози́ме жи́то* (в усіх обстежених пунктах), *озими́на* (138).

Значний інтерес становлять назви частин зернових рослин, які, порівняно з найменуваннями основних злакових культур, характеризуються більшою варіантністю назв. Наприклад, семема «довгий

щетинистий вусик на колосковій лусці пшениці, жита, ячменю» передається у харківських говорах словами — *ос'т'ук* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ос'т'ук / це те / шо ко́лец'а // і на_жит'і / і на_пшениц'і / і на_йачмєнев'і йе //] (128); *ус'т'ук* (57, 70, 80, 106, 109, 128, 129), *ос'т'ак* (74, 88, 94, 138), *в'усик* (130, 140, 141) // [на_колоску́ йачмєн'у в'усик б'іл'ший / чим у_пшениц'і //] (130); *усик* (58, 86, 93), *гос'т'ук* (133, 140), *вус'т'ук* (174, 179), *остик* [колі жнеш жі́то / в_одєжу набива́йуц'а малєн'к'і остики //] (130); *ос'т'а* (58), *в'ус'ік* (82), *в'уса* (169). Значення ж «верхня частина злакової рослини» репрезентоване такими лексемами: *колосок* (майже в усіх обстежених пунктах), *ко́лос* (128, 129, 130, 169) // [на_початку ліпн'а пшениц'а викида́ ко́лос //] (130); *колос'а* (136, 137).

Сема «достиглий колосок зернових культур» представлена такими формами: *колосок* (130, 131, 135, 138, 141), *сп'ілий колосок* (128, 129, 134, 136, 137), *дості́глий колосок* (*ко́лос*) (128, 129, 130) // [дості́глий колосок золоті́стого ко́л'ору //] (130); *дозр'ілий* (132), *досп'ілий* (140), *налі́тий ко́лос* (169), *дозр'і́уший* (139), *зерно́* (133), *хлі́б* (133).

Значення «недозрілий колосок пшениці, жита, ячменю» репрезентоване лексемами — *несп'ілий* (128, 129, 136, 137), *зелє́ний* (131, 134, 136, 137, 169), *зелє́не* (128, 129, 133, 138) // [зелє́не / аб́о ка́жут' полов'і́є / зрі́́є //] (138); *недозр'ілий* (132), *колосок* (135, 141), *недозр'і́уший* (139), *недосп'і́лий* [на_сус'іц'кому учас́тку шче недосп'і́лі колоскі //] (140).

Специфічним утворенням є мікрогрупа найменувань колосків вівса і проса. На позначення цих реалій у центральнослобожанських говорах дуже часто використовують схожі номінації. Наприклад, *м'ітелка* — колосок вівса (58, 61, 70, 71, 75, 128, 129, 138) і проса (11, 70, 71, 75), *м'іт'олка* (вівса) (69, 136, 137), проса (55, 72, 136, 137), *во́лот'* — колосок проса (11, 55, 66, 69, 73, 88, 94, 106, 128, 129, 141) і *во́лот'* — колосок вівса (11, 15, 55, 65, 69, 73, 93, 94, 106, 107, 109, 128, 129, 141). Плодоносну частину проса дуже часто називають *колоско́м про́са* (майже в усіх обстежених пунктах), *про́со* (140, 169), *во́лоток* (74, 94, 107, 110, 133), *кит'а́х* (15, 61, 65, 69), *кі́тиц'а* (79, 80), *во́лот':а* (58, 109), *в'і́нич':а* (79), *кі́тичка* (113), *кв'і́тка* [кв'і́тки про́са бу́лі скру́чен'і ў_лучо́к //] (65). У східнослобожанських же говірках на позначення колоска проса є *м'ет'олка*, *кі́сточка*, *кі́тиц'а*. Слово «метьолка» використовується в цьому ареалі й для називання сорго звичайного (віниччя справжнє) (див. ССГ).

Розгляньмо і назви плодоносної частини вівса: *колосок в'і́у́са* (майже в усіх обстежених пунктах), *м'ет'олка* (131), *овє́с* (88, 92, 169),

колосок в'їса (128, 129), *в'їс'аний колосок* (132), *колосок оўса* (139), *в'їсїна* (140), *колосок* (74, 79), *кїтиц'а* (61, 65, 66, 69, 71, 79), *волоток* (74, 109, 113), *волот':а* (15, 58). Із найменуваннями колосків тісно пов'язане і значення «зерно, вилущене з колоска»: *зерно* (майже в усіх досліджених пунктах), *зерна* (138), *зерн'атка* (139), *зерн'їўка* (130), *зерн'ата* (132), *хл'їб* (169).

Окрему мікрогрупу становлять репрезентанти семем, пов'язаних із номінаціями частин кукурудзи: «суцвіття кукурудзи у вигляді мітелочки з пилком на вершині стебла» — *м'ітелка* (11, 15, 55, 65, 69, 71, 73, 74, 75, 79, 109, 128, 129, 131, 138), *кїтиц'а* (15, 58, 66, 69, 74, 88, 94, 106, 107), *м'іт'олка* (60, 68, 79, 80, 86, 106, 136, 137) // [у кукурўзи стеблo / а на їому м'іт'олка //] (106); *кв'іт* (57, 69, 70, 110), *м'ітлічка* (58, 61, 94), *султан* (55, 69, 70), *цв'іт з кукурғўзи* (71, 92), *вершечок* (128, 129), *в'іничок* (64, 80), *в'іник* (135), *кїтичка* (113), *цв'іт* (79), *метєлиц'а* (93), *м'ітелочка* (130), *метєлка* (133), *м'ітлá* (131), *колосок* (141). У східнословобжанських же говірках назви суцвіття кукурудзи репрезентовані такими формами: *метєлка* [кукурўза скóро досп'їє / метєлки ужé зацв'їлі //]; *мет'олка*, *м'ітелка*, *м'іт'олка*, *р'аска* (див. ССГ). До цього мікроутворення належить і значення «недорозвинений качан кукурудзи»: *шўшвалок* (11, 73, 74, 106), *шўшвал'ок* (15, 57, 65, 70, 79, 93, 94) // [шче качан'їў немаїє / а т'їки шўшвал'ки //] (65); *недозр'їлий качán* (60, 68, 79, 82, 131, 138), *почáток* (58, 107, 132, 134, 139, 169), *качán* (128, 129, 135, 136, 137), *качáник* (71, 88, 94, 109, 110), *недор'їдн'їй качán* (61, 86, 128, 129, 140), *качáнчик* (69, 130), *недорозвїнений качán* (128, 129), *погáний качán* (128, 129), *шўшвал'* (15, 68), *качáнч'їк* (70), *карлик* (80), *курд'їк* (106), *молодїй качán* (64), *недозр'їла кукурўза* (131), *молодá кукурўза* (133), *молодá кукурғўза* (133), *несп'їлий качán* (138), *пустїй качán* (141), *шул'ак* (79), *шул'áх* (55), *шурупáлок* (75), *шул'ачок* (113), *шушл'ак* (61). Сема «необтереблений качан кукурудзи» репрезентована такими словами: *почáток* (15, 65, 68, 71, 72, 73, 88, 93, 94, 107, 128, 129, 140), *качán* (в усіх обстежених пунктах) і *качán* (у східнословобжанських говірках) // [кукурўза уродїла / качанї здоров'ї //] (СДЛЛ); *неочїшчений качán* (131, 136, 137, 138), *необчїшчений качán* (80, 134), *необтерєблений качán* (132, 139), *качán ушелус'ї* (133), *кукурўза* (131), *кукурғўза* (131), *кукурўзина* (ССГ).

Значний інтерес становлять назви різновидів основних злакових рослин. Вони мають значно більшу варіативність. Наприклад, семема «овес голий або голозерний» передається словом «голий» та іншими похідними від нього *голєц'*, *гол'ак*, *голка*, *гол'ака*. Такі

найменування зумовлені потребою відрізнєння цього сорту вівса з оголеним зерном від іншого поширенішого, так званого плівкового вівса, зерна якого є в плівках.

Найбільшу кількість видових назв у центральнотрипольських говірках і відповідно лексем на їх позначення має пшениця. Семема «безоста пшениця» репрезентована такими двослівними й однослівними елементами, що мають прозору мотивацію, а також описовими конструкціями: *безоста пшениця*'а, *безвуса пшениця*'а, *безос'т'укова пшениця*'а; *б'лоуська*, *б'локолоска*, *голоколоска*, *голка*; *пшениця*'а *без ос'т'ук'іу*, *пшениця*'а *без ус'т'ук'іу*. На позначення пшениці звичайної (з остюками) в центральнотрипольському ареалі використовують такі ж форми, як і для загальної назви, а якщо треба конкретизувати, то вживають форми *остіста пшениця*'а, *пшениця*'а *з ус'т'ука́ми*, *пшениця*'а *з ос'т'ука́ми*, *пшениця*'а *з ос'т'ака́ми*. Значення ж «пшениця тверда» представлене як однокомпонентними утвореннями: *арнаўтка*, *орнаўтка*, *арнаўта*, *орнаўта*, *арноўка*, *гарноўка*, *арн'іўка*, *гарн'іўка*, *арнаўт*, *арнаўт* (ці назви походять, очевидно, від турецького *arnavut* «албанський») [ЕСУМ 1982–1989, с. 86], так і двоконпонентними: *скаліста пшениця*'а, *скліста пшениця*'а (походять, мабуть, від слів «скеля», «скло» тобто сорт з твердим, як скеля чи скло, зерном). Семема «яра пшениця» репрезентована такими лексемами *йара пшениця*'а, *йарова пшениця*'а, *йарина*, *йаріца*'а, *йарка*, причому слово «ярка» в центральнотрипольських говірках вживається й для називання молодої вівці, яка ще не ягнися. Значення «озима пшениця» має найменшу кількість маніфестантів: *озіма пшениця*'а, *озімина*, *озимина*.

Отже відзначимо, що найменування зернових культур — це дуже давня і стійка група слів. У її складі є утворення як праслов'янської доби (жито, овес, просо, пшениця, ячмінь), так і пізнішого часу (гречка, кукурудза), проте основні назви зернових рослин не виявляють тенденцій до зникання, хоч і дуже давні.

ЛСГ на позначення злаків та пов'язаних із ними денотатів становлять цілісну систему зі своєрідною організацією. Так, наприклад, мікрогрупи лексем на позначення тієї або іншої рослини є переважно репрезентантами спільного набору сем: «загальна назва сільськогосподарської культури», «стебло», «плодоносна частина», «тип рослини за формою (кущ, стебло)». Цілісність ЛСГ «найменування сільськогосподарських культур» реалізована і в ідентичній чи дуже близькій сегментації денотативного плану. Усвідомлення системності відбилося і в спільній номінації однакових частин різних рослин. Наприклад, *м'ітелка* — колосок проса і вівса, те ж саме *во́лот'* й ін.

Назви злакових рослин у центральнослобожанських говірках, як правило, збігаються з відповідними найменуваннями у загальнонародній мові, хоча є й певні відмінності, що виявляються на всіх рівнях діалектного мовлення даного ареалу, наприклад, у семантиці: метелиця — «суцвіття кукурудзи» і літ. «завірюха», плаття «обгортка качана кукурудзи» і літ. плаття — «вид верхнього жіночого одягу», мітла — «суцвіття кукурудзи» і літ. мітла — «знаряддя для прибирання»; у словотворенні: діал. *в'їс'ужник* (подібний до вівса бур'ян) і літ. *в'їс'уж*; фонетиці — діал. *ує'т'ук* і літ. *ос'т'ук*; граматиці: *ос'т'ук* (діал. *ос'т'ак*) (чол. рід) і *ос'т'а* (жін. рід). Однак основні найменування зернових культур у говірках Харківщини є переважно загальновідомими і загальноновживаними. Ці назви не відзначаються особливою різноманітністю і, як правило, майже безваріантні. Так, наприклад, така семема «ячмінь (назва рослини)» має у говірках Центральної Слобожанщини репрезентанти: *йачм'їн'* (загальноновживане), фонетичний варіант *йачм'єн'* (значно поширений) і лексичний дублет *йаровина́* (спорадичний). Значення «кукурудза, найменування культури» репрезентоване формами *кукурудза* (літ.), *кукурудза* (найпоширеніший на Харківщині варіант цього слова) і *кукурдза* (репрезентант, що поступово виходить із активного вжитку).

Найменування технічних культур. Поряд із злаковими рослинами, важливе місце у сільському господарстві Харківщини займають технічні культури, зокрема цукрові буряки і соняшник [Гук 1971, с. 167]. Саме тому й назви цих сільськогосподарських рослин посідають значне місце у складі центральнослобожанської аграрної лексики.

Ще з праслов'янської мови успадковані назви льону, конопель та їх частин: *льнъ* «льон», *копоръ*, *копорја* «коноплі», *poskonъ* «чоловіча особина конопель» та, можливо, найменування жіночих стебел конопель **матерька*, **materька* [Сабадош 1996, с. 37]. М. Фасмер відзначає, що назва льону може бути як давнім культурним запозиченням, так і мати корінну спорідненість [Фасмер 1964–1973, с. 481], а найменування конопель виводиться з народнолатинського **canapis* або **canapus* [Фасмер 1964–1973, с. 312]. У центральнослобожанських говірках на позначення цих реалій уживають такі назви: «льон» — *л'он* (в усіх обстежених пунктах) // [зл'ону ткали тонке полотно //] (72); *доўгунец'* (65, 69, 70, 106, 107), *б'ігун* (65, 69, 79) // [кв'іти б'ігуна др'ібн'і та голуб'єн'к'і //] (65); *б'ігунец'* (79), *пр'ад'иво* (138); «коноплі» — *конопл'і* (55, 57, 58, 60, 64, 65, 68, 71, 72, 75, 80, 86, 92, 93, 107, 109, 128, 129, 130, 134, 139, 140, 141, СМТ Г. Кв.- Осн.) //

[з'і,сте́бел коно́пл'і ро́бл'ат' волокно́ //] (139); [за́раз коно́пл'і не_са́д'ат' / м'і́л'іц'і́йа не_да́йе / та і наркомáни / ка́жут' / хо́д'ат' // ран'і́ше с'і́йали бага́то / ум'і́ли йіх обробо́л'ати / це за́раз у́же ўсе забу́ли //] (141); *коно́пл'а* (11, 15, 55, 61, 70, 74, 94, 106, 128, 129, 133, 134, 169), *коно́пл'а* (130, 132, 138), *пр'а́диво* (58, 68, 69, 71, 72, 86, 93, 110, 113) // [ран'і́ше с'і́йали пр'а́диво / збира́ли / пр'а́ли / тка́ли полотно́ / б'і́лили і носі́ли //] (72); пр'а́д'іво (61, 73, 79, 94, 135, 136, 137, 138, 170) // [ра́н'ше пр'а́д'іво було́ / до_ко́л'ект'і́в'іза́ц'і́йі / за́раз не_ви́рошчу́ють' //] (138); «плоскінь, чоловічі стебла конопель, що не дають насіння» — *плоск'і́н'* (в усіх обстежених пунктах) // [плоск'і́н' не_да́йе нас'і́н'а / а служі́т' дл'а_за́пи́лен'а ма́т'ірки / ж'іно́чих сте́бел //] (130); *плоско́н'* (55, 61, 73, 74, 79, 80, 88); «матірка, жіночі стебла конопель, що дають насіння» — *ма́т'ірка* (у більшості досліджених пунктів) // [ма́т'ірка / на_н'і́й с'і́мн'а росло́ // о́тє с'і́мн'а ми суші́ли ў_голодо́ўку і те́рли ў_ма́к'іт'р'і / з_йо́го молоко́ получа́лос'а та́ке до́бре //] (170); *матері́нка* (15, 72, 88, 94, 106, 113), *мат'і́ркі* (63, 71), *ма́тка* (169), *ма́тирка* (157). Із мікрогрупою «найменування конопель» пов'язані й репрезентанти сем: «буйна коноплина, що виросла окремо» — *га́йдур* (69, 94, 106, 109), *га́йдур* (169), *здо́рова коноплі́на* (61, 73, 74, 79, 80), *коноплі́на* (134, 139), *куши́ч* (132, 135), *пр'а́д'іво* (130, 170), *пр'а́диво* (170), *га́здур* (93), *нас'і́н:ик* (64), *ма́т'ірка* (55), *матері́нка* (72); «насіння конопель» — *с'і́мйа* (11, 15, 55, 57, 58, 60, 61, 66, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 79, 86, 88, 93, 94, 106, 109, 110, 113, 128, 129, 130, 134, 135, 136, 137, 140, 141), *с'і́мн'а* (64, 75, 86, 92, 107, 170), *с'і́менá* (133), *нас'і́н'а* (169), *с'і́мйачко* (80), *с'і́м'а* (65), *зе́рно* (170); «сніпок конопель, зв'язаний під час вибирання» — *с'н'і́п* (11, 65, 68, 71, 74, 75, 92, 128, 129, 131, 136, 137, 138), *сн'і́п* (15, 57, 58, 66, 69, 73, 79, 88, 109, 110, 113, 169), *го́рстка* (55, 61, 64, 68, 69, 86, 92, 93, 94, 106, 134, 170), *с'н'і́по́к* (132, 133, 139), *сно́пик* (58, 72, 107, 170) // [ко́лі збира́ли пр'а́диво / ви́язáли сно́пики //] (72); [сно́пики пр'а́дива ста́ўл'ат' ку́р'і́н'ом / шо́б вони́ со́хли //] (170); *го́рсточка* (80), *руча́йка* (80), *пуч'е́чок* (70), *ко́пка* (130), *ме́ндел'* (135).

Цікавою є семема «в'язка 5–10 снопок льону чи конопель». Її репрезентантами є *ви́язанка* (11, 55, 64, 66, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 80, 93, 94, 106, 107), *ви́язка* (15, 61, 68, 73, 79, 86, 113, 128, 129, 133), *в'а́занка* (57, 75, 109), *пйáтка* (128, 129) // [пйáтка / пйáт' сно́п'і́ў //] (128), *в'а́зо́к* (69), *звйáзка* (58, 110), *звйáзо́к* (58, 110), *звйáза́* (88), *сно́пик* (92, 170), *сн'і́п* (73), *копíчка* (60), *руча́йка* (58), *хре́стик* (140), *ку́чка* (135).

До технічних культур належить і тютюн. На території України, як свідчать пам'ятки, ця рослина з'являється найраніше (в 2-й пол. XVI ст.) у східній частині Закарпаття із Семигороддя, куди його привезли турки 1576 р. [Сабадош 1996, с. 139]. Із самого початку розрізняли два види тютюну — тютюн справжній (*Nicotiana tabacum*), який палили, і махорку (*Nicotiana rustica*), що використовувалася для жування і нюхання. У центрально-східноукраїнських говірках на позначення цієї культури уживаються лексеми — *таба́к* (11, 15, 55, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 69, 70, 71, 73, 74, 75, 79, 80, 82, 86, 88, 92, 93, 94, 106, 107, 109, 110, 113, 128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 140, 141, 169, 170) // [сади́ли і л'о́хкий таба́к / ў́йо́го бра́ли ліс'т'а / а не_сте́бла / і махо́рошний //] (93); *т'ут'у́н* (15, 55, 58, 65, 69, 71, 109, 130, 139) // [ран'і́ше т'ут'у́н ви́рош'ували на_про́даж / за́раз же ко́жен соб'і́ //] (130); *махо́рка* (15, 55, 69, 70, 71, 73, 75, 93), проте у більшості досліджених пунктів слово «махорка» означає висушене й подрібнене листя, вживане для паління. У «Словнику мови творів Г. Квітки-Основ'яненка» у цьому значенні маємо «тютюн» [СМТ Г. Кв.-Осн. 1978–1979], у ССГ подано лексему «довган» (тютюн-самосад).

Усі найменування тютюну запозичені: *тютюнь* і под. тур. *тутун* ід.; *догань* < угор. *dohány*, яке потрапило до угорської через південнослов'янські мови з осм.-тур. *duhan* [Сабадош 1996, с. 140]; *табакъ* (чол.р.) — через нім. *Tabak* або фр. *tabac* < ісп. *tabaco* < аравак. *tobako* (Гаїті); варіант *табака* (жін.р.) — через пол. *tabaka* < нім. і т.д. [Фасмер 1964–1973, с. 5]; варіанти долгань, долгань, довгань постали, очевидно, внаслідок діяння народної етимології (помилкове зближення з долгий, довгий) [Сабадош 1996, с. 106].

Привертають увагу й репрезентанти семи «топінамбур, земляна груша, рослина родини складноцвітих із бульбами, які використовуються на корм худобі, для виготовлення цукру, спирту» — *топ'іна́мбур* (у більшості досліджених пунктів), *земл'ана́ грúша* (58, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 128, 129, 141), *р'і́на* (11, 65, 66, 70, 79, 109, 113, 128, 129, 138), *топ'іла́мбур* (61, 72, 73), *бу́л'ба* (69, 74, 88, 109), *воло́с'ка р'і́на* (69, 106), *р'е́на* (172, 182), *р'е́нка* (68), *ор'і́хи земл'ан'і* (93), *л'існ'і грúш'і* (58).

Сільське господарство Харківщини, як уже згадувалося вище, спеціалізується на вирощуванні таких технічних культур, як цукровий буряк і соняшник, і тому є рація звернутися до цих найменувань: «цукровий буряк» — *са́харний бур'а́к* (у більшості обстежених пунктів), *цукро́вий бур'а́к* (58, 79, 131, 132, 135, 136, 137, 170), *солóдкий*

бур'я́к (55, 58, 72, 170, *сла́дкий бур'я́к* (65, 94, 171), *солóдкий ко́р'ін'* (61, 69), *са́харна св'е́клá* (131), *б'і́лий бур'я́к* (139), *бур'я́к* (133); «со-няшник» — *со́йаши́ник* (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 12, 15, 16, 17, 19, 21, 23, 26, 27, 29, 30, 31, 32, 33, 36, 37, 40, 48, 49, 50, 51, 53, 54, 58, 61, 63, 64, 65, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 81, 83, 84, 85, 89, 91, 93, 94, 96, 97, 100, 101, 103, 104, 105, 110, 112, 113, 119, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 128, 129, 134, 138, 140, 142, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 151, 153, 157, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 172, 173, 174, 176, 177, 179, 180, 183, 185), *со́н'аши́ник* (8, 9, 10, 12, 15, 16, 17, 23, 24, 25, 26, 28, 29, 32, 33, 38, 39, 44, 45, 46, 54, 56, 57, 58, 60, 62, 63, 66, 68, 69, 79, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 101, 104, 108, 111, 112, 121, 122, 125, 126, 128, 129, 130, 132, 136, 137, 139, 142, 149, 150, 152, 154, 155, 156, 163, 165, 167, 169, 171, 172, 176, 178, 184), *подсо́лнух* (4, 8, 10, 13, 17, 20, 30, 34, 41, 59, 65, 69, 77, 82, 88, 94, 98, 102, 106, 107, 114, 115, 117, 119, 124, 128, 129, 135, 157, 159, 160, 171, 172, 175, 181, 182), *сон* (11, 22, 35, 42, 43, 47, 52, 86, 92, 120, 131, 133, 136, 137, 147, 153, 168, 169), *со́н'ачни́к* (2, 14, 31, 55, 61, 69, 74, 99, 109, 116, 118, 122, 128, 129, 131, 143), *подсо́нух* (15, 68, 71, 79, 86, 93), *со́н'ах* (65, 69, 70, 71, 110), *подсо́л'я́чник* (128, 129), *па́дсо́нух* (141), *п'і́тсо́нух* (70), *пац'о́нух* (94).

«Діалектні» слова цієї ЛСГ збігаються в основному з відповідною лексикою, уживаною в сучасній українській літературній мові, хоча, звичайно, є й певні відмінності. Наприклад, говіркові утворення *са́харний* (*б'і́лий*, *солóдкий*, *сла́дкий*) *бур'я́к* за літературного *цукрoвий бур'я́к*. Проте літературна форма часто заступає говіркову, тобто стає уживанішою, наприклад, літературне *плóск'ін'* (чоловічі стебла конопель) у більшості досліджених пунктів і *плóскон'* у деяких із них.

Назви технічних культур відбивають також фонетичні і граматичні риси центральнослобожанських говірок: *с'ї́мн'а*, *конопл'о́йу* (орудн. відмінок), *зе"рн'а́та*, *зе"мл'а́нá гру́ша* та ін. Трапляються у складі цієї лексико-семантичної групи запозичення з російської мови (*подсо́лнух*, *с'е́м'я́чки*) і слова, успадковані з інших мов (праслов'янської, тюркських, грецької тощо), тривале функціонування яких, щоправда, у тій або іншій центральнослобожанській говірці зумовлюється значною підтримкою і впливом лексичної системи сусідньої російської мови (*конопл'а́*, *са́харна св'е"клá*, *таба́к*); спостерігається й фонетичний вплив цієї мови на територіально-мовленнєві утворення Харківщини: *плóскон'*, *р'е́па*, *сла́дкий* (*бу́ряк*) й ін.

Значення «тютюн» (рослина) репрезентоване у центральнослобожанських говірках 3 лексемами — *таба́к*, яка є найпоширенішою

формою, *т'ут'ун* (має значну активність у досліджуваних говірках) і *махóрка* — рідковживаний репрезентант, проте це слово у більшості обстежених пунктів означає висушене й подрібнене листя, яке використовується для паління. Цікавою є сема «топінамбур, земляна груша, рослина родини складноцвітих із бульбами, які використовуються на корм худобі, для виготовлення цукру, спирту», найпоширенішими маніфестантами якої є *тон'іна́мбур* (*тон'іла́мбур*) і *земл'анá гру́ша*. Форма *тон'іла́мбур* рідковживана і, очевидно, постала внаслідок діяння народної етимології. Значну активність має репрезентант *р'і́на* (фонетичний варіант *р'éна*), проте це слово у літературній мові і в переважній більшості обстежених пунктів має інше значення — «коренеплід з їстівним солодкуватим на смак коренем, що має біле, жовте, часом червоне або фіолетове забарвлення». Незначне поширення мають назви *бу́л'ба* і *воло́с'ка р'і́на*. Репрезентанти *ор'і́хи земл'ан'і́*, *л'існ'і́ гру́ш'і́* є спорадичними.

Назви городніх культур. Здавна велику роль у господарстві мешканців нашого краю відігравало й вирощування городини. Тому, звичайно, розглянемо й лексеми, які вживаються на позначення найменувань городніх рослин.

Значна кількість назв городніх культур успадкована ще з праслов'янської мови: *bъbъ* «боби», *gorxъ* < *gorъ* «горох», *leča* «сочевиця» (**sočevica*), *lukъ* «цибуля», *česnokъ*: *česnakъ* «часник», *čъrnušъka* «чорнушка», *gorъčica* «гірчиця» (**gorupa*), *takъ* «мак», *kapusta* «капуста», *dyn'a* «диня», *tyku* «гарбуз», *kropъ* «кріп» та ін. Однак є найменування пізнішого проникнення, зокрема картоплі. Ця рослина завезена з Південної Америки до Європи вдруге 1606 р. (в Іспанії розводили її з 1570 р.), однак ще майже два століття в європейських країнах, особливо північних, картоплю не культивують у широких масштабах [Сабадош 1996, с. 106].

Складова частина землеробства — городництво (традиційне заняття українців, білорусів і росіян) було перенесено переселенцями і на Слобожанщину. Відомо, що всім поселенцям разом із площами землі під озимі та ярі посіви давали також городні наділи. Документи першої половини XVIII ст. свідчать про вирощування слобожанами капусти, моркви, ріпи, цибулі, часнику тощо. На Слобожанщині дуже рано почали розводити кавуни. Однак історичні джерела приділяють увагу лише царському баштанові. Вирощувати кавуни у Чугуєві почали у 40-х рр. XVII ст. Цим займалися перші поселенці. Із часом культивування кавунів стало досить популярним. Їх у значній кількості відправляли до Москви для царського двору.

Для перевезення кавунів із Чугуєва до Москви восени кожного року на 1–1,5 місяця посилали селян зі своїми підводами.

Про розвиток городництва на Харківщині детальніше свідчать історичні джерела другої половини XVIII ст. У «Географическом описании городов и уездов» (1768–1769), в «Ответах на экономические вопросы Вольного экономического общества» знаходимо свідчення про те, що майже всі мешканці краю мали городи і вирощували на них капусту, ріпу, редьку, цибулю, часник, моркву, буряк, пастернак, петрушку, селеру, салат, огірки, кріп та гарбузи, дехто вирощував дині й кавуни [Зайцев 2002, с. 127].

У другій половині XVIII ст. на Слобожанщині стали культивувати картоплю. За наказом уряду її завозили сюди з Росії, роздавали селянам і поміщикам по кілька сотень картоплин для посадки.

У рапорті Охтирської провінційної канцелярії від 1767 р. йшлося про те, що в листопаді 1766 року канцелярія отримала зі Сlobідсько-Української губернської канцелярії картоплю («тартуфель» — земляні яблука) 1 тис. штук разом із розпорядженням та інструкцією про її розведення з наступної весни. 150 картоплин було посаджено в Охтирці, решту роздано для садіння в комісаріатах провінції: Охтирському — 184, Котелевському — 174, Краснокутському — 164, Богодухівському — 161, Борівському — 167. У цей же час картоплю та інструкцію щодо її вирощування відправили в Сумську, Ізюмську та інші провінції губернії.

Відомості, що збереглися в архівних документах, свідчать про те, що картопля тут, як і в інших місцях, приживалася дуже повільно.

Люди в той час, не знаючи великої цінності цієї культури, неохоче бралися за її розведення. До того ж вони не знали про те, що її потрібно полоти, обгортати, тому на перших порах її врожаї були дуже низькі. Однак це був важливий почин, що невдовзі спричинився до швидкого поширення цієї цінної продовольчої культури як на Слобожанщині, так і по всій країні [Зайцев 2002, с. 127].

На позначення загальної назви городніх культур у сучасних центральнослобожанських говірках використовують такі лексеми: *городина́* (11, 15, 58, 66, 69, 70, 71, 74, 75, 94, 106, 113, 130, 135, 141, 169, 171, 172), *горóдина* (57, 61, 64, 65, 73, 79, 109, 128, 129, 138, 140, 168), *огорóдина* (68, 69, 70, 74, 79, 86, 88, 93, 131, 133), *óвоч'и* (15, 58, 60, 68, 69, 71, 72, 92, 93, 94, 110, 132, 134, 139, 171, 172), *óвошч'и* (58, 71, 80, 82, 86, 94, 107), *огородинá* (55, 61, 170), *огорóдн'а* (136, 137), *óвошч* (55, 58), *овоч* (55, 58), *óвош'и* (170), *горóд* (169).

Картопля. Щодо найменування картоплі, то на Харківщині поряд із літературною назвою *карто́пл'а* (130, 132, 133, 135, 136, 137, 139) уживається *карто́шка* (остання поширена майже в усіх обстежених пунктах), рідше *карто́ха* (128, 129, 180). Такі ж назви, як *карто́пл'і* (130), *карто́шки* (129) є спорадичними. Найменування картоплі запозичене через польське *kartofla* з німецької мови *Tartuffel*, що потрапило в німецьку через італійське *tartufo, tartufolo* «трюфель» [Фасмер 1964–1973, с. 204].

Із мікрогрупою «найменування картоплі та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «вічко картоплі, невеличке заглиблення з брунькою на картоплині» — *в'і́чко* (в усіх обстежених пунктах), *глазо́к* (11, 57, 68, 69, 70, 74, 82, 86, 128, 129, 131, 133, 138, 141), *о́чко* (15, 75, 106, 128, 129), *очко́* (55, 57, 65), *па́росток* (60, 73), *па́г'інец'* (61), *гн'ізде́чко* (69), *гн'о́здишко* (88), *кл'у́чка* (168); «шкірка, покриття на необчищеній картоплі» — *кожура́* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 138), *шкúрка* (15, 128, 129, 139), *шкóрка* (11, 128, 129, 141, 185) // [пéред вар'і́н:ам з карто́шки зчи́шча́йут' шкóрки //] (141); *шк'і́рка* (45, 132, 138); «обчищена кожура, лушпиння картоплі» — *лушпайкí* (128, 129, 130, 134, 138, 170, 172) // [у мо́лодо́ї карто́шки то́не́н'кі / а ў ста́ро́ї то́ўс'т'і лушпайкí //] (130); *лушпíн':а* (128, 129, 132, 139, 140, 171), *шкара́лу́на* (136, 137, 140), *шка́рлу́на* (131, 135), *шка́рлу́н':а* (133), *шкóрки* (141); *шкара́лу́ни* [шкара́лу́пи карто́шки ми ва́римо свíн:ам //] (168); *очи́стки* (169); «картопля, залишена на висадку» — *карто́шка на поса́дку* (128, 129, 138, 169), *поса́дкова карто́шка* (130, 136, 137, 141, 168) // [поса́дкову карто́шку / ко́лі копа́ємо / зби́раємо окре́мо ў́йа́шчики / шо́б не плу́тали́с' сорти́ //] (141); *с'іме́н:а карто́шка* (131, 140, 170), *поса́дочна карто́пл'а* (132, 135, 139), *поса́дошна карто́шка* (134), *с'ім'а́нка* (138), *карто́шка на нас'і́н':а* (138), *нас'і́н:о́ва* (171), *поса́дочна* (172).

Столовий буряк. Семема «столовий буряк» репрезентована такими назвами: *сто́ловий бур'а́к* (майже в усіх досліджених пунктах) // [сто́ловий бур'а́к кри́шут' у бо́ршч //] (132); *кра́сний бур'а́к* (65, 66, 68, 70, 73, 86, 106, 110, 128, 129, 130, 131, 133, 138, 140, 168, 169, 171), *черво́ний бур'а́к* (11, 15, 55, 57, 69, 74, 113, 128, 129, 141), *сто́лов'ий бур'а́к* (94, 128, 129, 138), *бур'а́к* (65, 66, 68, 70, 73, 86, 106, 110, 128, 129, 141), *све́кла* (65, 70, 88, 94), *све́кла* (55, 70, 82), *квасні́й бур'а́к* (64), *черво́ний бур'а́чок* (141), *бур'а́чок* (141).

Морква. Розгляньмо і найменування моркви (*Dacus carota*) (прасл. **tǫrku*, старосл. **tǫrkva*, болг. *морков*, серб. *мрква*, рос. *морковь*, чеське *mrkev*, пол. *marchew*) [362 а, с. 655]. У центральнотрипільських

говірках воно представлене такими формами: *мор́ква* (в усіх обстежених пунктах) // [сорт'їу мор́кви ба́гато // у́нас ви́ро́шчуйут' арте́к / кал'істо / шантане́ / на́нс'ку та ха́рк'їу́с'ку //] (130); *морко́ўка* (15, 57, 69, 73, 74, 79, 94, 106, 110, 113, 138) // [са́димо куце́н'ку морко́ўку й до́ўгу //] (138); *морко́в'* (61, 69, 73, 74, 79, 80, 107, 109).

Із мікроутворенням «назви моркви та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «стебло моркви з квітами (зонтик)» — *вўса́док* (130, 133, 135, 136, 137, 141), *вўса́дки* (128, 129, 131, 134, 138, 140), *зо́нтик* (132, 134, 139, 141, 168, 172), *вўса́дки* (128, 129), *ша́пка* (128, 129), *мор́ква на с'іме́на* (169), *зо́н'т'ік* (170), *нас'ін':а* (171); «стрижнева частина моркви» — *сере́діна* (128, 129), *серце́віна* (128, 129), *моркві́на* (130, 140), *сте́ржен'* (131), *сере́дінка* (138), *ко́рн'епло́д* (139), *ко́рнепло́д* (141), *ко́р'ін'* (171); «тонкі бокові ниточки на моркві» — *вўси́ки* (128, 129, 131, 133, 134, 138, 168, 169, 171); *ко́р'ін'ц'і́* (132, 135, 140), *ко́р'ін':а* (136, 137), *ко́рени́* (130), *воло́скі* (170), *у́шки* (172), *ні́точки* (139), *жи́нч'і* (141).

Редиска. Ця назва потрапила з російської мови через запозичення з нижньонім. *reddis*, *radis* або нов.-верх.-нім. *Radies* «редиска» з франц. *radis* від лат. *rādīx* «корінь» [Фасмер 1964—1973, с. 458]. У центральнослобожанських говірках поширені такі назви цієї культури: *реді́ска* (майже в усіх обстежених пунктах), *ред'і́ска* (171).

Ріпа. Назва цієї рослини родини хрестоцвітих успадкована ще з праслов'янської мови **rъpa*. М. Фасмер же схиляється до думки, що слово «ріпа» є, очевидно, давнім мандрівним культурним терміном невідомого походження [Фасмер 1964—1973, с. 471]. У центральнослобожанських говірках вона репрезентована такими лексемами: *р'і́па* (у більшості досліджених пунктів), *ред'ка* (131), *б'іло́р'і́па* (15, 88, 94, 109), *сви́р'і́па* (11, 55), *ту́рне́с* (65, 94), *топ'і́на́мбур* (76), *воло́с'ка р'і́па* (64), *р'е́пка* (172).

Редька. Імовірно, що слово «редька» (редькѡвѣ) праслов'янського походження — з **ръдыку*: **редьку id.* (род. відм. **редькѡве*), проте не всі слова, зафіксовані в писемних пам'ятках слов'янських мов, можна звести до цих форм, тому досить поширена думка про запозичення цього номена слов'янами у пізніший період [Сабадош 1996, с. 38]. У центральнослобожанських говірках на позначення назви цієї рослини уживають лексеми: *ред'ка* (майже в усіх досліджених пунктах) // [чо́рну ред'ку на́ зиму са́д'ат' //] (128); *р'і́па* (131).

Із мікрогрупою «назви редьки та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «стовбур редьки» — *сто́ўбу́р* (57, 58, 60, 61, 66, 68, 71, 73, 74, 75, 79, 80, 82, 110, 113, 128, 129, 130, 132, 134, 135, 136, 137, 138,

139, 141, 169, 172) // [стоўбур ред'ки твердй //] (141); *стоўбурина* (11, 15, 58, 65, 68, 74, 86, 88, 93, 94, 106, 109), *стоўбурын':а* (69, 128, 129), *стеблѡ* (70, 72, 171), *ц'іўка* (55, 70), *стр'ілка* (107), *стоўбѳр* (93), *стоўб'ір* (92), *стоўбор* (141), *бадилина* (133), *ботва* (131), *ред'ка* (170); «редька, порожня всередині» — *пустá ред'ка* (128, 129, 130, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 168, 170, 171, 172) // [пустá ред'ка со́ку не_дѳсте / бо вона полусухá //] (170); *старá ред'ка* (128, 129, 132), *порѡжн'а ред'ка* (139, 169), *дупл'анка* (131).

Часник. Назва часнику є давньою. Вона успадкована ще з праслов'янської мови: *česnъkъ: česnikъ: česnakъ* [Фасмер 1964–1973, с. 350]. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї городньої культури уживають такі назви: *часнік* (в усіх обстежених пунктах) // [часнику́ ѳнас сáд'ат' небагáто // сухйй часнік вйáжут' у_лучкй і хран'áт' на_чердаку́ //] (141); *часнѡк* (15, 55, 65, 74, 88, 94, 109, 128, 129), *ч'існѡк* (55, 65), *ч'еснѡк* (70).

Із мікроутворенням «назви часнику та його частин» пов'язані й репрезентанти сем «головка часнику» — *голѡўка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [весно́йу сáд'ат' м'ѳлк'і голѡўкй часнику́ //] (70); *часничі́на* (132, 135, 141), *гол'іўка* (134); «один зубок часнику» — *зубѡк* (у всіх досліджених пунктах), *зубчик* (134, 141), *дѡл'ка* (170); «осіння посадка часнику» — *посáдка на_зиму* (128, 129, 134, 141, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184), *посáдка на_з'іму* (133, 136, 137, 138, 169, 170), *озі́ма посáдка* (130, 134, 185), *ос'ін':а посáдка* (131, 138); «насінний пагін часнику» — *стр'ілка* (57, 71, 72, 93, 107, 128, 129, 130, 131, 138, 140, 141, 169, 173, 174, 176, 177, 178, 180, 183, 184) // [часнік вікинуѳ стр'ілку //] (140); *дѡдка* (11, 55, 58, 68, 74, 75, 94, 136, 137, 172, 175, 179, 181, 182, 185), *стр'ѳлка* (66, 113, 128, 129, 171), *пáросток* (132, 133, 135), *цй́бка* (15, 94, 106, 109), *цй́пка* (66, 69, 79), *цйбі́на* (79, 88), *стр'іла* (61, 80, 168), *гол'іўка* (70, 73), *голѡўка* (170), *пáг'ін* (60), *с'еменá* (82), *с'імѳнка* (86), *часнік* (92), *зубчик* (134); «листя молодого часнику» — *п'і́рйа* (57, 73, 74, 88, 110, 113, 128, 129, 131, 132, 135, 141, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185), *п'і́рц'á* (61, 64, 65, 66, 71, 79, 80, 94, 130, 134, 140, 170), *перѡ* (55, 65, 68, 69, 93, 131, 136, 137, 138, 169), *ліс'т'а* (15, 58, 68, 72, 86, 128, 129, 170, 172), *зѳлен'* (106, 128, 129, 171), *пер* (58, 70, 94, 109), *п'і́р* (11, 107), *п'і́р':а* (75), *ботва* (170).

Цибуля. У центральнослобожанських говірках маємо дві назви цієї рослини — *цйбу́л'а* (запозичення з лат. *sepulla*) (в усіх обстежених пунктах) та успадковану з праслов'янської мови *лук* (15,

55, 65, 68, 69, 70, 74, 88, 94, 109, 128, 129, 141, 168) // [цибу́л'а ц'о́го ро́ку ўро́дила добре / хоч і небу́ло дощч'і́ў // лу́ком на́зиму за́пасліс' //] (74).

Із мікрогрупою «назви цибулі та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «цибуля-сіянка (вживані як насіння невеличкі цибулини, що виростили з висіяних зерен цибулі)» — *с'ї́янка* (майже в усіх досліджених пунктах), *цибу́л'а-с'ї́янка* (55, 58, 68, 72, 82, 86, 87, 92, 93, 130, 171, 172, 173, 177, 183), *са́жанка* (57, 61, 70, 73, 74, 128, 129), *ті́канка* (55, 72, 94, 131, 140, 141, 168, 169), *чорну́шка* (60, 69, 92, 131, 169, 170), *с'іво́к* (128, 129), *віс'ї́ўка* (71), *са́д'інка* (61), *са́д'анка* (88), *ті́каўка* (94); «листя молоді цибулі» — *п'і́р'я* (57, 61, 69, 70, 74, 82, 88, 92, 93, 94, 106, 109, 113, 128, 129, 132, 134, 135, 139, 141, 172, 173, 175, 177, 179, 180, 182, 183, 184) // [зе́лене п'і́р'я цибу́л'і кла́д'у́т' у са́ла́т і йі́д'а́т' шче цел'і́ко́м // у н'о́му мно́го ві́там'і́н'і́ў //] (141); *п'і́р'ц'а* (64, 66, 71, 73, 79, 80, 94, 130, 140, 170, 171, 174, 176, 178, 181), *пе́ро* (55, 58, 60, 68, 69, 86, 137, 138, 169, 182), *зе́лений лук* (128, 129), *цибу́лін':а* (133), *п'і́р* (11, 72, 94, 104, 128, 129, 131, 133, 168), *п'і́р':а* (15, 55, 65, 75, 110), *зе́лене лі́с'т'а* (128, 129), *лі́с'т'а* (58), *зе́лена цибу́л'а* (68), *п'о́рушко* (185); «насі́нний пагі́н цибу́лі» — *ду́дка* (у більшості обстежених пунктів), *стр'і́лка* (15, 55, 57, 58, 65, 68, 69, 71, 74, 75, 79, 83, 86, 88, 92, 93, 94, 106, 107, 109, 110, 169, 171), *стр'е́лка* (66, 69, 113, 133), *тру́бка* (68), *ці́пка* (66, 79, 134), *ці́по́к* (64), *цибу́л'а на ву́садок* (92), *цибу́лі́на* (139); «лу́шпиння цибу́лі» — *цибу́лін':а* (у більшості обстежених пунктів) // [су́хе цибу́лін':а іспо́л'зуйу́т' / шо́б кра́сит' йа́йц'а на ве́лі́гден' //] (141); *лу́шпін':а* (128, 129, 132, 134, 139, 171, 182, 184), *лу́шп'а́йки* (130, 185), *шелуха́* (138), *шолуха́* (169), *чешу́й'а* (172); «сплетена в косу цибу́ля» — *в'і́но́к* (майже в усіх досліджених пунктах), *коси́ц'а* (130, 132, 134, 139, 169, 174, 175, 179, 180) // [на́зиму цибу́лі́ни ча́сто запл'і́та́йу́т' у ко́сий'і́ і п'і́дв'і́шуйу́т' у са́ра́й / на го́рішч'і́ //] (139); *плéтенка* (172); «цибу́лини, які виростають на стрі́лці пі́сля цві́тіння» — *чорну́шка* (128, 129, 130, 133, 136, 137, 138, 141, 168, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 183, 184, 185), *ч'ерну́шка* (136, 137, 138, 169, 179, 181, 182), *цибу́лінки* (131, 139, 170), *д'і́тки* (132, 135), *д'е́тки* (140), *стр'і́лки* (134), *с'ї́янка* (171).

Порівняймо центральнослобожанські назви зі східнослобожанськими: «насі́нний пагі́н цибу́лі» — *дудкі́* (ССГ) і *ду́дка* (один із найуживаніших номенів для називання цієї реалії у говірках Центральної Слобожанщини); «листя молоді цибулі» — *п'і́р'ачко* (ССГ), *цибу́л'а* (СДЛЛ), на Харківщині найуживанішою є назва *п'і́р'я*.

Цікавою ЛСГ є «**зелені овочі**» (петрушка, пастернак, салат, кріп, гірчиця, коріандр, огіркова трава (бораго) й ін.). Репрезентантами семеми «загальна назва зелених овочів» у центральнослобожанських говірках є *зѐлен'* (у всіх обстежених пунктах) // [зѐлен' трѐба висів'ати џдѐбре угнѐйений ґрунт //] (130); *зѐлен'ї ѓвоч'ї* (132, 139), *городина́* (135).

Петрушка. Вважається традиційно, що найменування останньої запозичене, ймовірно, через ст. пол. *pietruszka*. Проте заслуговує на увагу й версія В. Топорова, згідно з якою назва «петрушка» не запозичене, а власне (від Петро) [248, с. 103]. У центральнослобожанських говірках для називання цієї культури використовують лексему *петру́шка* (в усіх обстежених пунктах) // [петру́шку вирѐщчуйут' дл'а салáт'їу //] (130).

Із мікрогрупою «назви петрушки та її частин» пов'язані й репрезентанти семеми «петрушка, зібрана в пучок» — *пучѓк* (у всіх досліджених пунктах), *зѐлен'* (141), *петру́шка* (170).

Селера запашна. Слово «селера», мабуть, прийшло через польську мову, пор. пол. *selera*, яке, очевидно, з нім. *sellerie* або іт. *selero* [Сабадош 1996, с. 103]. Форма ж *сел'дерѐй* та подібні запозичені з гол. *selderis* [Фасмер 1964–1973, с. 597]. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї рослини уживають *сел'дерѐй* (128, 129, 130, 132, 136, 137, 138, 139, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 180, 181, 182, 183, 184, 185) // [у сел'дерѐйу особливий за́пах //] (139), *сел'д'ерѐй* (128, 129, 178), *селѐра* (128, 129), *сел'д'ер'ѐй* (134, 179), *сел'д'іре́й* (135), *сел'дер'ѐй* [сел'дер'ѐй ма́йє б'ілий крупний ко́р'ін' / йакий кладу́т' у салáт / і неба́гато др'ібних листѓчк'їу / похѓжий на петру́шку //] (141).

Пастернак. Назву цієї культури запозичено через пол. *parterhak* з нім. *Pasterhak* від лат. *pastināca* [Фасмер 1964–1973, с. 213]. Семема «пастернак» на Харківщині має такі вияви: *пастерна́к* (у всіх обстежених пунктах), *б'ілий ко́р'ін'* (128, 129).

Салат. Ця культура була завезено до Європи після відкриття Америки та інших раніше не відомих земель [Сабадош 1996, с. 90]. В Україну відповідний ботанічний номен *salada* прийшов через Польщу (XVI–XVIII ст.) з франц. *salade* < іт. *salata* «салат, те, що засолено» [Фасмер 1964–1973, с. 549]. У центральнослобожанських говірках сема «салат» репрезентована лише однією назвою — *салáт* (у всіх обстежених пунктах).

Кріп. Із давніх-давен на Україні вирощують кріп (**kropъ*). У центральнослобожанських говірках на позначення цієї рослини уживають

кр'ін (130, 132, 138, 139, 140, 170, 171, 176, 182, 184), *укр́оп* (131, 133, 136, 137, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 183, 185) // [п'і́ди нарві укро́пу ўкарто́шку //] (168); *окр'ін* (128, 129, 134, 135, 169), *окро́п* [посі́п карто́шку окро́пом //] (185).

Із мікрогрупою «назви кропу» пов'язані й репрезентанти сем: «молодий кріп» — *зелéний кр'ін* (132, 138, 139, 140, 176, 182, 184), *зе́лен'* (128, 129, 134, 136, 137, 169, 171, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 183), *молоді́й кр'ін* (130, 140, 180, 183, 184), *молоді́й окр'ін* (128, 129, 135), *укро́п* (131, 133), *зелéний окр'і́нец'* [зелéний окр'і́пец' кладу́т' у_салáт / ў_суп і борщ / с́ушат' на_з'іму //] (141); *молоді́й укро́п* [молоді́й укро́п ми со́лимо у_ба́нки //] (168); *зелéний укро́п* (172, 175, 178), *молоді́й окро́п* [молоді́й окро́п харашо́ па́хне //] (185); «старий кріп» — *укро́п* (131, 133, 136, 137, 168, 169, 173, 174, 175, 177, 178, 179, 180, 181, 183) // [кр'і́м часни́ку ў_ог'і́ркі кладу́т' шче укро́п із_зо́нтиком //] (168); *ста́рий кр'ін* (132, 138, 139, 170, 176, 182, 184), *кр'і́н* (130, 140, 171) // [при_ма́ринува́н'і кладу́т' кр'і́п дл'а_сма́ку і за́паху //] (130); *окр'ін* (128, 129), *ста́рий окр'ін* (128, 129), *ста́рий окр'і́нец'* [ста́рий окр'і́пец' кладу́т' у_консерва́ц'і́ю //] (141); *зо́нтик* (134, 135), *зо́нт'і́ки* [на_дно́ ба́нки положи́ зо́нт'і́ки //] (185); *сухі́й укро́п* (185).

Гірчиця. Для позначення культивованого виду гірчиці (*Brassica nigra*) у центральнослобожанських говірках уживається успадкована ще з праслов'янської мови (*gorbčica* «гірчиця») загальнонародна назва *г'ірчі́ц'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [г'ірчі́ц'у тре́ба захи́ш'а́ти в'і́д_хресто́в'і́тної́ блохі́ //] (130); *горчі́ц'а* (133, 172, 179, 180) // [горчі́ц'у ў_нас не са́д'ат' / купу́йем гото́ву //] (133); *г'ірч'і́ц'а* (134, 170), *горч'і́ц'а* (185).

Коріандр. До ЛСГ «зелені овочі» належить і назва коріандру. Найменування цієї рослини запозичене через ст.польську *koriander*, *koliandr*, *koliandra*, *koledra* <лат. *coriandrum*, грец. *koriannon*. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї культури уживають лексеми: *кор'іа́ндр* (майже в усіх досліджених пунктах), *к'інза* (132, 138, 139), *кинза́* (128, 129), *к'інза́* (130, 141) // [ли́стки к'інзи́ ма́йут' р'і́зкий за́пах / го́стри́й сма́к / пло́ді з_при́йємним аро́матом //] (130).

Борого. До зелених овочів належить і огіркова трава, або ж борого (*Borago officinalis*). Для називання цієї культури на Харківщині використовують такі лексеми: *ог'іро́чник* (130, 134, 173, 174, 177, 180, 181, 183) // [ог'іро́чник ужива́ємо молоді́м у_й'і́жу //] (130); *огур'е́чник* (141, 171, 184), *огур'е́чник* (141, 171, 184) // [огур'е́чник

у_на́с ча́сто са́д'а́т' йа́к цв'і́ті // іно́гда́ / пра́ўда́ / у_са́ла́т кла́ду́т' // (141), *огу́р'є́чна тра́ва* (172), *огу́р'є́чна тра́ва* (172), *ог'і́р'ко́ва тра́ва* (182), *са́ла́т* (185).

ЛСГ «багаторічні овочеві рослини». До цього утворення відносно назви шавлю (праслов'янське *ščavъ*), хрону, м'яти, ревеню, спаржі, меліси.

Сема «шавель» на Харківщині репрезентована такими лексемами: *шча́в'є́л'* (майже в усіх обстежених пунктах) // [п'і́дшча́в'є́л' в'і́дво́д'а́т' низи́н'і́ д'і́л'а́нки //] (130); *шча́в'є́л'* (132, 135, 139, 180) // [шча́в'є́л' ма́йє кі́слий сма́к //] (132); *ш'а́в'є́л'* (168, 170, 184), *квасе́ц'* (130, 140) // [з_кваси́'у ва́р'а́т' зе́лє́ний бо́ршч //] (140); *шчов'є́й* [у_листи́о́чк'і́'у шчов'є́йа ки́слова́тий ў́кус // вони́ невели́чк'і́ і зе́ле́н'і //] (138); *кисле́ц'* (169).

Із праслов'янської мови успадковано найменування хрону (*xrenъ*) [Поістогова 2001, с. 38]. У центральнослобожанських говірках ця рослина має такі назви: *хр'ін* (128, 129, 130, 131, 132, 133, 135, 138, 140, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184) // [хр'ін при́дає у́пру́г'іс'т' консе́рво́вани́м ог'і́рка́м //] (132); *хрон* (128, 129, 134, 136, 137, 139, 140, 141, 169, 185) // [хрон ки́дають'в_ог'і́ркі́ / шо́б хру́ст'і́ли //] (185); *хрен* (128, 129, 172).

Семема «м'ята» репрезентована лексемами: *ми́а́та* (в усіх обстежених пунктах), *мн'а́та* (138, 139, 170, 175, 182, 184) // [мн'а́ту са́д'а́т' т'і́лки т'і́ / хто л'у́бе йи́й'і́ за́пах //] (182); *м'а́та* (172, 185) // [чай з_м'а́ти ко́ри́сний при́засту́д'і́ //] (172). Номен «м'ята» запозичено з лат. *mentha* від грецького [Фасмер 1964–1973, с. 31].

На позначення ревеню у центральнослобожанських говірках використовують такі форми: *ре́в'є́н'* (у більшості досліджених пунктів), *ре́в'є́н'* (128, 129, 172), *ре́вен'* (130, 175) // [у_пе́рший р'і́к п'і́сл'а са́д'і́н':а ре́вен'а урожа́й з'йо́го не зби́ра́ють' //] (130); *ре́в'є́н'* [ре́в'є́н' ра́ні́ше р'і́с са́м / а те́пе́р йо́го де́хто са́дит' на го́рба́д'і́ / і жи́нкі ка́жуть' / шо з'йо́го ў́ку́сне ва́ре́н':а //] (141); *ре́вел'* (131). Номен «ревінь» засвоєний з тур. *rävänd* < перс. *rāvena* [Фасмер 1964–1973, с. 454–455].

Семема «меліса» репрезентована лексемами: *ме́лі́са* (майже в усіх обстежених пунктах) // [ли́сто́чки ме́лі́си похо́ж'і́ на кро́пиви́у / а за́пах у́йї́х / йа́к у́лимона́ //] (141); *лимо́н':а тра́ва* (134, 140), *ми́а́та* (128, 129). Назва меліси засвоєна з латинської ботанічної номенклатури (лат. *melissa*), яке є результатом скорочення грецьк. *melissophyllom* [ЕСУМ 1982–1989, с.433].

ЛСГ «баштанні культури». До цього утворення належать найменування гарбуза, кавуна, дині, патисонів, кабачків та ін.

На позначення загальної назви баштанових культур у централь-нослобожанських говірках уживають лексеми: *бакшá* (128, 129, 131, 132, 133, 134, 135, 138, 140, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 177, 180, 181, 183, 184, СУМ Б. Гр., СМТ Г. Ф. Кв.-Осн.) // [бакшá ростé пóза картóшкойу //] (168); *бахчá* (128, 129, 131, 141, 176), *баштáнов'и* (136, 137, 139, 172, 178, 179), *бакчá* (131, 180, 182), *бахшá* [бахшá особливо дин'и і кавуні / дóбре витрímуйут' висóк'и темперáтури //] (130); *бахч'ів'и* (170), *бакч'ів'и* (170), *баштáн* (185).

Найпоширенішою є назва *бакшá*, яка має значну активність і у східнослобожанських говірках.

Із праслов'янської мови успадковані найменування гарбуза і дині (*тыку* «гарбуз» і *дун'а* «диня»).

Гарбуз. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї культури використовують, в основному, дві назви — давню *тiкква* (55, 65, 69, 74, 88, 94, 106, 128, 129, 131) // [тiкву вiрвали на_кáшу //] (65) і *гарбу́з* (запозичення з тюркських мов) (у всіх обстежених пунктах) // [гарбу́зи са́димо по_кукургу́з'и / і м'і́сце не_займа́ють і дóбре росту́т'//] (141). Зрідка для називання цієї баштанової культури уживають лексему *каба́к* (15, 65). Остання запозичена з турецької мови [Фасмер 1964—1973, с. 148].

Слово гарбуз уперше засвідчене через антропонім *Гарбузь* 1596 р., а безпосередньо як ботанічний номен тільки у XVIII ст. Лексема *гарбуз* (відзначається також варіант *карбуз*) — тюркізм; пор. полов. *харбуз*, *карбуз*, крим.-тат. *к̑арпуз*, тур. *karpuz* «кавун», перс. *arbuza* «диня» [Сабадош 1996, с. 107].

Із мікроутворенням «назви гарбуза та його частин» пов'язані репрезентанти семем: «найменування гарбузового насіння» — *гарбузóве нас'и́н':а* (майже в усіх обстежених пунктах), *нас'и́н':а* (128, 129, 136, 137, 180, 184) // [тре́ба насуши́ти нас'и́н':а з_гарбуз'и́ //] (180); *кабачкі́* (11, 55, 65, 69, 70, 73, 79, 82, 94, 106, 131, 133, 139, 169, 170, 175, 176) // [сма́жен'и каба́чки з_гарбуз'и́ дуже дóбр'и //] (139); *гарбус'и́* (68, 92, 168, 172, 179, 185), *гарбузóв'и каба́чки́* (11, 65, 73, 106, 140, 169, 175, 176), *гарбуз'áne нас'и́н':а* (132), *гарбуз'ач':а* (135), *гарбузóв'и с'ем'ечки* (11, 68, 86, 141, 170) // [гарбузóв'и с'ем'ечки ону́ки л'убл'ат' лу́скати //] (141); *с'емоч'ки* (170); «одне стебло гарбуза з листям» — *гарбузи́н':а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [гарбузи́н':а / коли́ розсте́л'у́йу́ца / ч'іпл'áйец'а в́у́сиками за_росли́ни / шо р'áдом //] (141); *огу́дина* (128, 129), *гу́дина* (128, 129), *бади́л':а* (130, 174) // [на_однóму бадил'и́ мо́же рості́ по_к'і́лка гарбуз'и́ р'и́зного ро́зм'іру //] (130); *на́г'и́н* (136, 137), *стеблі́на* (138,

180), *пагон* (172), *бат'іг* (140), *батог* (185), *бадиліна* (131), *пл'ім'* (134), *огуд* (170); «стебло гарбуза без листя» — *гарбузін':а* (майже в усіх досліджених пунктах), *огудина* (128, 129, 136, 137), *бат'іг* (130, 134, 135), *стеблo* (133, 138, 179), *гудина* (128, 129), *баділ':а* (141), *батог* (185), *бадиліна* (131), *бадиліна без ліс'т'а* (131), *огуд* (170); «вусики на стеблі гарбуза» — *вусики* (у більшості досліджених пунктів) // [отó ч'іпл'а́йец'а гарбу́з вусиками і на_дерéва / і на_кукурґу́зу / і на_сoн'ашник //] (140); *ус'іки* [на_гарбуз'і закрутілис'а ус'іки //] (172); *вуса* (169, 172, 174, 178), *баранчики* [баранчиками гарбу́з ч'іпл'а́йец'а за_сус'ідн'і рослини //] (141); *батогі* [батогами гарбуз'іу гра́йуц':а д'іти / т'ага́йут' у_пил'у́ц'і //] (168); «м'ясиста частина гарбуза» — *мйáкот'* (майже в усіх обстежених пунктах) // [із_мйáкот'і гарбуза́ можна варіти́ кашу //] (168); *мйáкуш* (140, 141, 176, 179) // [мйáкуш гарбуза́ ора́нжевий і смачний печéним //] (141); *м'áкот'* (135, 172, 185) // [м'áкот' гарбуза́ ора́нжевого ко́л'ору / тверда́ //] (135); *гарбу́з* (128, 129), *мн'áкот'* (139), *мн'акіш* [мн'акіш гарбуза́ ку́ри кл'у́йут' / в'ін на_ко́рм іде́ //] (170); «м'якоть у гарбузах, де є насіння» — *мйáкот'* (у більшості досліджених пунктів), *с'імен:ік* (138, 172, 180, 181, 184), *жабу́рін':а* (138), *кишкі́* (131), *серéдина* (169), *мн'акіш* (170), *м'áкот'* (185); «поверхня гарбуза» — *шкúрка* (128, 129, 133, 138, 170, 171, 173, 177, 183, 184), *шкúра* (140, 174, 175, 176, 185), *шкаралу́па* (131, 136, 137, 140, 179, 182), *шк'іра* (168, 178) // [шoб запекті́ гарбу́з у_духо́уц'і / трéба його́ обчистити́ в'ід_шк'іри //] (168); *ко́рка* (172, 180), *кожура́* (169).

Диня. У центральнoслобожанських говірках ця культура репрезентована лексемою *дін'а* (в усіх обстежених пунктах) // [ми са́димо ко́лхoзниц'у / вона́ ра́н':а / і дуб'і́уку / це п'ізн'а дін'а //] (138).

Кавун. Назва цієї рослини *Citrullus vulgaris* (кавун) разом з означуваною реалією прийшла до нас із тюркських мов (тур. *kavun*, *kaun* «диня», тат. і казах. каун «кавун; диня»), які помітно вплинули на розвиток староукраїнської ботанічної номенклатури [Сабадош 1996, с. 141; Фасмер 1964—1973, с. 154]. У центральнoслобожанському ареалі на позначення кавуна уживають такі назви: *кавúн* (11, 15, 57, 58, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 71, 72, 74, 75, 79, 80, 82, 86, 92, 93, 94, 106, 107, 110, 113, 128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185) // [ран'іше кавуні́ багáто хто ма́ / поки́ не_созр'іли / в'ід_грак'іу сторожіли //] (72); як паралельна і доволі активна *арбу́з* (128, 129, 131, 136, 137, 175, 176, 179, 180, 183), а також *áрбуз* (128, 129), *кау́н* (185).

Із мікроутворенням «найменування кавуна та його частин» пов'язані й репрезентанти семеми «середина розрізаного кавуна» — *баран* (15, 55, 58, 61, 64, 75, 79, 94, 106, 110, 169, 170, 184), *середі́на* (57, 68, 71, 82, 92, 128, 129, 173, 177, 180, 183), *баранчик* (60, 68, 69, 70, 72, 80, 86, 93, 136, 137), *серцеви́на* (128, 129, 140, 172, 174, 175, 176, 178, 179), *ба́рин'а* (11, 128, 129, 131, 182), *середі́нка* (74, 133, 138, 185), *баранч'ік* (65, 66, 73, 170), *середі́на* (128, 129, 181), *душá* (88, 109), *мйáкуш* (128, 129), *баране́ц'* (70, 94), *моско́ўка* (139, 171), *ба́бка* (113), *ба́рин'ка* (131), *мйáкот'* (138), *каву́н* (168), *москвá* [москвá са́ма сла́дка ў_кавуна́ //] (185), *бал'ер'і́нка* [бал'ер'і́нка ў_кавуна́ дуже со́чна //] (185).

Кабачки. У центральнотлобожанських говірках маємо такі назви цієї культури: «кабачки» — *кабачкі́* (в усіх обстежених пунктах) // [у_нас са́д'ат' грибо́ус'к'і кабачкі́ //] (133); *кабача́та* (136, 137). Найменування рослини, очевидно, запозичене з тюркських мов.

Патисони. Семема «патисони» репрезентована такими елементами: *патисо́ни* (в усіх досліджених пунктах) // [ран'і́ше бу́ли патисо́ни / та де́хто і с'о́годн'і са́де́ йїх //] (184), *пат'ісо́ни* (131, 140, 169, 170, 185).

Ханьки. Значення «ханьки, декоративні маленькі гарбузи» представлено формами *хан'кі́* (майже в усіх досліджених пунктах) і *ха́н'ки* (140). Проте колись, очевидно, слово «ханька» вживалося й на позначення гарбуза загалом. Як застаріле зі значенням «гарбуз» воно зафіксоване у 3-томі «Нового тлумачного словника української мови» [ІНТСУМ 2008, с. 681].

ЛСГ «бобові культури». До цієї лексичної групи належать найменування гороху, квасолі, бобів, сої й ін.

Розгляньмо спершу загальну назву рослин родини бобових: *бобо́в'і́* (в усіх обстежених пунктах) // [бобо́в'і́ зан'і́ма́ют' невели́ку пло́щу //] (185), *боби́* (майже в усіх досліджених пунктах).

Із праслов'янської мови успадковані назви гороху (*gorxъ* < *gorъsъ* «горох») [Фасмер 1964—1973, с. 444]. У центральнотлобожанських говірках на позначення цієї культури уживають такі лексеми: «горох» — *горо́х* (у всіх досліджених пунктах) // [з_горо́ху пиро́гі пеклі́ //] (72); *оро́х* (15, 58, 68, 73, 75, 86, 92, 94, 113, 128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 168, 169, 174, 179, 184).

Із мікроутворенням «назви гороху та його частин» пов'язані й репрезентанти семи «зернята гороху» — *горо́х* (майже в усіх обстежених пунктах), *оро́х* (15, 58, 68, 73, 75, 86, 92, 94, 113, 128, 129, 131, 133, 136, 137, 140, 168, 174, 179, 184), *горо́шок* (138), *гороши́н'а* (171).

Щодо найменування квасолі, то, слід зауважити, що воно проникло в українську мову через посередництво польської (пол. *fasola id.* з с.-верх.-нім. *facōl, phasōl*, нім.д. *Fasola*, с. лат. *fassolius, fasellus* (лат. *phaseolus, phaselus, fassiolus*), гр. *phaselis* [Сабадош 1996, с. 101; Фасмер 1964–1973, с. 187]. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї рослини уживають такі лексеми: *квасо́л'а* (майже в усіх обстежених пунктах) // [колі́с' квасо́л'і ба́гато с'ї́яли //] (72); *фасо́л'а* (15, 55, 65, 70, 74, 88, 93, 94, 109), *квасу́л'а* (68, 130), *квасо́л'і* (131).

Із мікрогрупою «найменування квасолі» пов'язані й репрезентанти семем: «квасоля з витким стеблом (тичкова)» — *виту́ха* (11, 65, 69, 70, 72, 74, 75, 79, 93, 106, 109) // [виту́ха / квасо́л'а / йа́ка вйе́ц'а по_земл'і //] (72); *квасо́л'а* (61, 73, 92, 93, 110, 169, 170, 173, 176, 177, 178, 180, 183), *вйу́шча* (128, 129, 133, 136, 137, 172, 181, 182, 184), *плиту́ча* (57, 58, 71, 128, 129, 138, 175), *тичко́ва* (65, 94, 113, 171, 174, 185), *плиту́ха* (55, 61, 86, 107), *плиту́шча* (128, 129, 131), *квасо́л'а / шо плите́ц'а* (80, 140, 169), *повиту́ха* (71), *вйу́шка* (82, 93, 172), *вйу́ш'а* (128, 129, 179), *вйу́ча* (68, 94), *вйункá* (66), *витко́ва* (169), *кру́чена* (64), *ти́чна квасо́л'а* (15), *ти́чна фасо́л'а* (70), *тичи́на* (69), *фасо́л'а* (88); «квасоля з невитким стеблом» — *п'і́ша квасо́л'а* (11, 15, 66, 68, 94, 113, 138), *квасо́л'а* (75, 93, 168, 170, 174, 175, 176), *кушчо́ва* (72, 128, 129, 131, 133), *неплиту́ча квасо́л'а* (55, 58, 71, 107), *седу́ха* (93, 94, 106, 107), *ку́шчик* (128, 129), *кушчо́ўка* (128, 129), *неўйу́шча* (136, 137), *са́харна квасо́л'а* (75, 93), *кушчо́ўка* (128, 129), *лежу́ха* (88, 109), *неўу́шка* (82, 93), *невитка́* (169), *куш'ова́* (140), *квасо́л'а без ра́гон'їу́* (72), *лежу́н* (69), *низе́н'ка квасо́л'а* (86), *сид'у́шка* (57), *низе́н'ка квасо́л'а* (92).

Розгляньмо й репрезентанти семемі: «поздовжня половина зерна гороху, квасолі» — *полові́на* (в усіх обстежених пунктах), *полові́нка квасо́л'і* (173, 174, 175, 176, 177, 179, 180, 181, 182, 183), *п'ї́угороші́ни* (168, 169, 170, 182, 184), *п'ї́уквасо́ліни* (170, 182, 184), *полові́нка гороші́ни* (170, 182), *полові́нка квасо́лін'а* (168), *полові́нка зерн'атка квасо́л'і* (168), *полові́нка квасо́лін'а* (168), *полові́нка горо́ху* (168), *полові́нка квасо́ліни* (170); «поздовжня половина стручка» — *полові́нка* (в усіх досліджених пунктах), *сту́лка* (140), *квасо́лін'а* (168), *лушпа́йка* (170); «струк, з якого вийняли зернята (лушпиння)» — *лушпи́н'а* (128, 129, 133, 136, 137, 140, 168, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184), *лушпайкі́* (131, 170), *квасо́лін'а* (138, 185), *лушпи́нки з горо́ху* (138), *лушпи́нки з оро́ху* (138), *лушпи́нки з квасо́л'і* (138); «струк квасолі, гороху, коли в ньому

зав'язуються зернята» — *стр'учок* (133, 136, 137, 138, 140, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 185), *стручок* (131, 169, 171, 178, 179, 180, 184), *зелений стр'учок* (128, 129), *стр'ук* (133), *молодий стр'ук* (168); «спілий струк гороху, квасолі» — *стр'учок* (136, 137, 138, 140, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183, 185), *стручок* (169, 171, 178, 179, 180, 184), *сп'ілий стручок* (131, 138), *сп'ілий стр'ук* (168), *старий стручок* (169); «маленькі листочки коло стручка» — *листочки* (131, 133, 136, 137, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *вусики* (128, 129, 138, 182, 184), *квасолін':а* (168); «маленька ніжка, на якій тримається стручок» — *плодоніжка* (128, 129, 136, 137, 138, 169, 173, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *ніжка* (170, 171, 172, 174, 175, 176, 182, 184), *хвостик* (133, 140), *кор'ішок* (131); «процес видалення зерна квасолі зі стручків» — *лушч'ін':а* (128, 129, 131, 138, 140, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 183), *лушчин':а* (133, 136, 137, 168, 171, 182, 184, 185), *лузан':а* (169).

Соя. У центральнотрипільських говірках на позначення цієї рослини використовують лексику *сѡѡ* (в усіх обстежених пунктах).

Вика. Семема «вика» репрезентована такими формами *в'іка* (майже в усіх обстежених пунктах) // [в'іку с'їяли ум'їст'ї з ъ в'їсѡм / дл'а љѡрма тварін'ї //] (72); *віка* (15, 69, 74, 79, 94, 182), *горѡх* (55, 57, 107), *горѡшок* (88, 106), *горѡшок мишійний* (15), *дікий горѡшок* (73), *горѡшок горобійний* (15), *горѡшок зайачий* (69), *в'ікоовѡс* (61). Походження назви цієї рослини (*Vicia sativa* L) остаточно не з'ясоване. Вона виводиться через польське посередництво від давньоверхньонім. *wicka*, *wicha*, яке походить від лат. *vicia* «вика» [Фасмер 1964—1973].

Сочевиця. Значення «сочевиця» представлене такими найменуваннями: *чечевіц'а* (майже в усіх досліджених пунктах) // [чечевіц'а / вона плискат'ін'ка / корічнева //] (128); *чечавіц'а* (11, 57, 64, 65, 66, 70, 79, 107, 110, 128, 129) // [чечавіц'у й сам'ї йїли / і скотїну годували //] (65); *чечивіц'а* (75, 94), *щечавіц'а* (71), *шичавіц'а* (79).

Капуста. Назва цієї рослини успадкована ще з праслов'янської мови (*kapusta* «капуста», старослов. *капуста* (*капоуста*). Проте дослідник О. Брюкнер стверджує, що слово «капуста» прийшло в Україну з пол. *kapusta* і походить від середньолатинського *capucium* «головка» від лат. *caput* — «голова» [Огієнко 1979—1995]. М. Фасмер зауважує, що, очевидно, ця назва постала внаслідок контамінації сер.лат. *compos* (*ita*), іт. *composta* «суміш, склад; компот, добриво, першопочаткове «згорнений» (сер.-верх.-нім. *kumpost* «варення» і «кисла (квашена) капуста» і давн.-верх.-нім. *chapuz*, сер.-верх.-нім. *kapp z* від лат. *caputium* «качан капусти» [Фасмер 1964—1973,

с. 188]. На Харківщині ця культура представлена найменуванням *капу́ста* в усіх обстежених пунктах: [у́нас ви́рошчуйут' б'і́локача́н:у капу́сту //] (133).

Із мікрогрупою «назви капусти та її частин» пов'язані й репрезентанти семем: «качан капусти (головка)» — *голо́ўка* (майже в усіх досліджених пунктах), *кача́н* (128, 129, 131, 180, 185), *капу́стіна* (133, 175, 182, 184); «капуста, що не склалася в головку» — *шул'а́к* (майже в усіх обстежених пунктах) // [шул'а́к / капу́ста / йа́ка не_ўйа́жец':а //] (128); *храбу́ст* (60, 68, 80), *шал'а́к* (128, 129), *капу́ста* (58, 71), *кача́н* (71, 92), *недо́р'і́док* (79), *пу́ста капу́ста* (138), *цв'іту́ха* (66), *шаму́лка* (88), *шуш'а́к* (61), *шул'на́к* (70), *шупла́к* (69), *шу́шлиц':а* (64); «осередок у головці капусти» — *кача́н* (у всіх обстежених пунктах), *кочери́жка* (131, 172), *кача́нчик* (66, 82), *качане́ц'* (70).

Огірок. Очевидно, що огірки прийшли до Європи з Азії через слов'ян, тому їх назви в деяких європейських народів, наприклад, німців, мають слов'янське походження. Проте О. Брюкнер вважає, що поширювалася до Європи ця культура справді з Азії, але не через слов'ян, а через греків [Сабадош 1996, с. 39]. Є припущення, що в киеворуський період існували назви *огорькъ: *огурькъ < *ogorъкъ: *ogurъкъ*, гр. *agouros* [Сабадош 1996, с. 39].

У центральнослобожанських говірках на позначення цієї культури уживають лексеми: *ог'іро́к* (у всіх обстежених пунктах) // [со́лили ог'ірк'і́ў ба́гато / до_петра́ аж бу́ли //] (72); *огуре́ц'* (55, 69, 75, 79, 93, 94, 170, 172, 180) // [у́нас са́д'ат' огурці́ дал'н'евосто́чн'і / конкуре́нт / н'і́жинс'к'і́ / родн'і́бо́к //] (172); *огеро́к* (15, 65, 72, 74, 88, 109, 174), *огиро́к* (58, 68, 71, 94, 138, 170), *гиро́к* (86, 92, 133), *г'іро́к* (55, 131, 140), *огуро́к* (128, 129), *гуро́к* (69, 113), *уг'іро́к* (113). Приблизно ж такі форми маємо у східнослобожанських говірках: пор. *г'іро́к*, *ог'іро́к*, *огеро́к*, *огуре́ц'* (ССГ).

Із мікроутворенням «найменування огірків і його частин» пов'язані й репрезентанти сем: «перестиглий огірок, залишений на насіння» — *жоўт'а́к* (у всіх обстежених пунктах) // [ото́ж жоўт'а́ка с'іме́на ви́бира́йут' і виса́жуйут' весно́йу //] (140); *нас'ін:і́к* (128, 129, 176), *нас'ін:и́к* (128, 129), *с'ім'яні́к* (128, 129), *с'ім'я:и́к* (128, 129), *семен:і́к* (128, 129), *с'іме:и́к* (170); «маленький огірок» — *за́ўйаз'* (128, 129, 131, 136, 137, 179, 182, 184), *пў́пйано́к* (131, 133, 140, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 184, 185), *пў́пйашо́к* (138, 180), *пў́пйах* (172); «квіточка з огірочком» — *за́ўйаз'* (майже в усіх досліджених пунктах) // [огіро́к без_за́ўйаз'і назива́йут' пусто́цв'і́том //] (138); *пў́пйано́к* (128, 129), *корн'ішо́н* (131);

«маленький огірочок, з якого спала зів'яла квіточка» — *пупйанок* (133, 136, 137, 168, 169, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 181, 183, 184, 185), *ог'іро́чок* (128, 129), *ог'іро́к* (128, 129), *пупйашок* (138), *пупйах* (172); «маленькі вусики огірків» — *вусик* (в усіх обстежених пунктах), *вуса* (169, 178, 180), *ус'іки* (179, 185), *усі* (172), *баті́г* (131); «насіння огірків» — *с'іменá* (128, 129, 168, 169, 173, 175, 176, 177, 178, 181, 182, 183) // [с'іменá ог'ірк'іў збер'іга́ймо у_тр'апчáн'ій торбінц'і //] (168); *с'ім'енá* (174, 179, 180, 184, 185), *нас'ін':а* (128, 129, 171, 185) // [то йа нас'ін':а ог'ірк'іў поклáла / шоб со́хло //] (185); *жоўт'áк* (128, 129, 138), *с'еменá* (136, 137), *с'ем'енá* (131), *семенá* (133), *с'іменá* (140), *с'ёмочки* (170), *с'ём'ечки* (172).

Баклажан. У центральнослобожанських говірках на позначення цієї культури (*Solanum lycopersicum*) уживають лексеми: *синén'кий* (60, 68, 71, 74, 110, 128, 129, 133, 138, 168, 169, 170, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 181, 183) // [закрі́ла синén'ких ба́нок де́с'ат' //] (177); *баклажа́н* (15, 57, 58, 61, 66, 68, 69, 71, 72, 74, 79, 80, 82, 86, 88, 92, 93, 94, 106, 107, 128, 129, 140, 171, 178, 182), *сін'ій пом'ідо́р* (55, 65, 69, 94, 109, 128, 129, 179), *сін'ій баклажа́н* (64, 65, 70, 113, 128, 129), *с'ін'ін'кий* (15, 79, 169, 185), *с'інен'кий* (136, 137, 180, 184), *сін'ій* (128, 129, 140), *с'ін'ен'кий* (11, 57, 70), *сенén'кий* (70, 79), *сінен'кий* (61, 106), *сін'ін'кий* (66). Найменування «баклажан» запозичене з турецької мови (тур. *patlıcan*, яке походить від перського *bādindžān*) [Фасмер 1964–1973, с. 111].

Помідор. Ця культура (*Lycopersicum esculentum*) здавна відома в Перу. На наших же землях вона з'являється у ХІХ ст. Номен «помідор» запозичено з іт. *pomì d'oro* від *roto d'oro*, буквально «золоте яблуко» (неточне відтворення з французької мови) [Фасмер 1964–1973, с. 323]. У говірках Харківщини для називання плоду цієї культури використовують лексеми: *пом'ідо́р* (в усіх обстежених пунктах) // [пом'ідо́ри ўже порозов'і́ли //] (168); *баклажа́н* (11, 55, 58, 65, 68, 70, 71, 73, 74, 79, 82, 92, 94, 106, 128, 129, 133, 136, 137, 138, 140, 170, 184) // [баклажа́ни ц'о́го ро́ку почорн'і́ли //] (184); *помидо́р* (88, 94, 109, 140, 170, 174); *тома́т* (61, 65, 69, 106, 109, 128, 129, 131, 180). Остання ж назва запозичена через франц. *tomate*, ісп. *tomate* з мексик. *tomatl* [Фасмер 1964–1973, с. 75]. Семема ж «помідор, рослина» має такі назви: *пом'ідо́р* (майже в усіх досліджених пунктах) // [пом'ідо́р п'ідйі́ла капу́с'т'áнка //] (168); *кушч пом'ідо́р'іў* (128, 129, 131, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185) // [шоб п'ідвйáзати кушч'і пом'ідо́р'іў / багáто па́лок трéба //] (170); *кушч помидо́р'іў* (140, 170, 174), *кушч пом'ідо́ра* (131, 138, 182).

Мак. Ця культура (*Paraver L*) у центральнособожанських говірках має такі назви: *мак* (у всіх досліджених пунктах) // [мак вирощували колись' / п'ісл'а то́го / йак за́преті́ли / перестáли //] (138). Імовірно, слово «мак» праслов'янського походження (прасл. *makъ*, старосл. *makъ*), проте є й припущення, що це запозичення з германських мов (старосаксонське *taho*, *tago*) або навіть про доіндоевропейське походження цього слова з грецького *tekon*, *makon* «мак» [Огієнко 1979–1995, с. 26–27; Фасмер 1964–1973, с. 560].

Із мікрогрупою «назви маку і його частин» пов'язані й репрезентанти семем: «головка маку» — *ма́к'і́ўка* (в усіх обстежених пунктах), *мак* (128, 129, 169, 178), *голóўка* (140, 169, 170), *корóбочка* (170); «мак, у якого коробочка під приймочкою відкривається дірочками (самосійний мак)» — *мак* (майже в усіх досліджених пунктах), *самос'ійний мак* (168, 169), *самос'ій* (169), *дікий мак* (171), *стрибу́нц'* (185); «мак, у якого коробочка під приймочкою не відкривається дірочками» — *мак* (у всіх обстежених пунктах), *пил'устко́вий мак* (170); «достиглі зернята маку» — *мак* (майже в усіх обстежених пунктах) // [з ма́ку пир'іжкí пеклі́ / б́ўблики // ў т'і́сто його́ м'іша́ли //] (179); *сп'і́лий мак* (138, 174), *мач'і́ни* (185); «головка маку, з якої видобули зернята» — *пустá ма́к'і́ўка* (128, 129, 133, 138, 169, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184), *порóжн'а ма́к'і́ўка* (128, 129, 133, 179), *ма́к'і́ўка* (128, 129, 185), *шкаралу́па* (136, 137), *мак* (131), *голóўка* (170), *пустóўка* (140), *пустá корóбочка* [пуст'і́ корóбочки ма́ку ми па́лимо //] (168); *корóбочка* (172); «процес видобуття маку з головок» — *висипáн':а* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 173, 176, 177, 178, 180, 181, 183), *вигру́с'уван':а* (140, 170, 171, 172), *вигит':á* (128, 129), *вигивáн':а* (133, 138) // [как вигивáйут' з ма́к'і́вок / ка́жемо вигивáн':а //] (138), *збирáн':а ма́ку* (168), *розлу́шчен':а* (169).

Перець. На позначення цієї культури у центральнособожанських говірках уживають такі лексеми: *пéрец'* (у всіх обстежених пунктах) // [в а́джі́ку сі́пемо сла́дкий і го́р'кий пéрец' //] (185). Найменування «перець» є давнім запозиченням з латинської мови (лат. *piper*, яке походить із гр. *peperi*, давньоіндоевр. *pippali*, через давньовірхньо-нім. *peffer* — давньорус. пѣпъръ, словен. *prpar*) [Огієнко 1979–1995].

Із мікроутворенням «назви перцю» пов'язані й репрезентанти семем: «солодкий перець» — *солóдкий пéрец'* (майже в усіх досліджених пунктах) // [на солóдкий пéрец' ка́жемо солóдкий / на г'і́ркий / г'і́ркий //] (138); *пéрец'* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 169, 170, 171, 180, 182, 184, 185), *сла́дк'ій пéрец'* (133), *сла́дкий пéрец'* (172); «гіркий перець» — *г'і́ркий пéрец'* (у більшості обстежених

пунктів), *пéрець'* (128, 129, 131, 133, 136, 137, 138, 140, 169, 170, 171, 180, 182, 184, 185), *гóр'кий пéрець'* (172, 185).

Найменування городніх рослин переважно збігаються з відповідними назвами у літературній мові. Нормативні лексеми відомі, як правило, усім носіям діалекту, незалежно від їхнього віку, і навіть більше того, функціонують у деяких говірках Харківщини (через відсутність місцевого відповідника в них) як єдино відомі назви на позначення тих або інших сільськогосподарських культур. Наприклад, у говірці селища Солоницівка на позначення такої городньої культури, як морква, уживається лише літературна назва, а в говірці Пісочина тільки літературне найменування вживається на позначення часнику та огірка. Подібні явища характерні не тільки для цих населених пунктів, а й для багатьох інших. Це, з одного боку, свідчить про близькість наших говірок до середньонаддніпрянського діалекту, який є основою української літературної мови. А з другого боку — настановує на думку, що входження слів літературної мови у лексичний склад говірок на сучасному етапі інтенсивніше, ніж протилежний процес — перехід діалектних лексем до сучасної української літературної мови. Однак, слід зауважити, що літературномовні лексичні елементи, потрапляючи в говірку, нерідко піддаються фонетичному чи морфологічному переоформленню: *горóх* — *орóх*; *столóвий бур'ák* — *столóв'ій бур'ák*; *ог'іро́к* — *г'іро́к*, *огирóк*, *огерóк*, *огурóк*, *уг'іро́к*; *пом'ідóр* — *помидóр* та ін.

Для цього сегмента сільськогосподарської лексики характерні й такі лексичні паралелі: 1) українська назва сільськогосподарської культури і запозичена чи успадкована з інших мов (тюркських, праслов'янської тощо), тривале функціонування яких, щоправда, у тій або іншій центральнослобожанській говірці зумовлюється значною підтримкою і впливом лексичної системи сусідньої російської мови: *гарбóз* — *ті́ква*, *цибу́л'а* — *лу́к*, *каву́н* — *арбу́з*, *столóвий бур'ák* — *све́клá*, *в'і́чко* (невеличке заглиблення з брунькою на картоплині) — *глазóк*; 2) говіркова лексема на позначення рослини і літературна: *са́жанка* — *цибу́л'а-с'ї́янка*, *ві́ка* — *горóшок за́йачий* та ін.

Очевидним є й фонетичний уплив російської мови, зокрема, у фактах: *р'éна*, *стр'éлка* (насінний пагін цибулі), *óвошч'і*, *в'і́ка*, *гóр'кий пéрець'*. Проте дуже часто російськомовні утворення, які постали внаслідок узаємодії центральнослобожанських говірок із сусідньою мовленнєвою стихією, при засвоєнні, як правило, адаптуються до фонетико-морфологічних особливостей ареалу: *фасóл'а*, *морко́ў*, *чечеві́ц'а*, *горчи́ц'а* й ін.